

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vývoj právní úpravy manželství 1811 – 1964

Plzeň, 2014

Sabina Korbelářová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Studijní program Právo a právní věda

Studijní obor Právo

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vývoj právní úpravy manželství 1811 – 1964

Zpracovala: Sabina Korbelářová

Vedoucí práce: JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová

Katedra právních dějin

Fakulta Právnická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň, 2014

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně, a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Plzni dne

Poděkování JUDr. et Mgr. Vendulce Valentové, za vedení mé diplomové práce, za odbornou konzultaci, doporučení pramenů a dále za vřelý přístup.

Obsah

Úvod.....	1
1. Vymezení pojmu manželství, manželství v římském a kanonickém právu	5
1.1 Vymezení pojmů	5
1.2 Manželství v římském právu	6
1.3 Vliv kanonického práva na pojetí manželství	8
2. Počátky právní úpravy manželství v českých zemích	11
2.1 Zákon Sudnyj ljudem	11
2.2 Dekreta Břetislavova	12
2.3 Raný feudalismus	13
2.4 Práva městská království českého z r. 1579	16
2.5 Reformace v českých zemích	16
2.6 Vstup do manželství a majetkové poměry	17
2.7 Reformy Josefa II.	18
3. Právní úprava manželství ve Všeobecném zákoníku občanském	21
3.1 Všeobecný občanský zákoník	21
3.2 Úprava manželského práva ve Všeobecném občanském zákoníku	22
3.3 Uzavření manželství	23
3.4 Manželské překážky	23
3.5 Práva a povinnosti manželů	26
3.6 Zánik manželství	26
3.6.1 Neplatnost manželství	26
3.6.2 Skutečné zrušení manželství	27
3.6.3 Rozluka u jednotlivých náboženských vyznání	28
4. Vývoj právní úpravy manželství do konce první světové války	30
4.1 Období konkordátu	30
4.2 Období od roku 1867	32
5. Právní úprava manželství po vzniku ČSR do poloviny 20. století	34
5.1 Rozlukový zákon	35
5.2 Návrh občanského zákoníku	40
5.3 Protektorát Čechy a Morava	41
6. Institut manželství podle zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném	44
6.1 Zákon o právu rodinném	45
6.2 Uzavření manželství	46
6.3 Manželské překážky	47
6.4 Práva a povinnosti manželů	48

6.5 Majetkové poměry manželů	49
6.6 Zánik manželství	50
6.7 Následná úprava manželského práva	51
7. Právní úprava manželství podle zákona č. 94/1963 Sb., o rodině	54
7.1 Zákon o rodině	54
7.2 Uzavření manželství	55
7.3 Manželské překážky – okolnosti vylučující uzavření manželství	57
7.4 Práva a povinnosti manželů	58
7.5 Zánik manželství	60
8. Závěr	64
9. Summary	68
10. Seznam pramenů a literatury	69

Seznam zkratk:

ABGB	Všeobecný občanský zákoník
ZOR	Zákon o rodině č. 94/1963 Sb.

Úvod:

„Manželství je trvalý svazek muže a ženy vzniklý svobodným a úplným souhlasným projevem vůle muže a ženy, kteří hodlají vstoupit do manželství, že spolu vstupují do manželství. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.“¹

Tuto definici institutu manželství z nového občanského zákoníku účinného od roku 2014 jsem na úvod své diplomové práce uvedla záměrně proto, abych poukázala na fakt, že konkrétní právní úpravy, v mém případě z oblasti rodinného práva – manželství, vždy v sobě odrážejí historický a kulturní kontext doby, ve které vznikaly. Jednotlivé společnosti mají svůj dobově specifický systém hodnot, norem a soubor pravidel. Disponují svými formami manželství a určitým sociálním, náboženským a ekonomickým strukturám odpovídá i určitý systém rodinného práva a manželství. Jiný význam pojmu manželství můžeme nalézt ve společnosti tradiční, moderní i postmoderní. Přestože jedna plynule předcházela do druhé, každá s sebou přinesla jistým způsobem nový pohled na institut manželství. Tato skutečnost pak vysvětluje, proč na problematiku manželství nelze nazírat jednoduše. Vždy se jedná o určitý výčet kritérií, který má svazek mezi mužem a ženou splňovat, aby mohl být pro danou etapu vývoje společnosti prohlášen za právoplatný. Právě tato různorodost je jedním z důvodů, proč jsem si jako téma své diplomové práce vybrala Vývoj právní úpravy manželství na našem území.

Dalším důvodem je samotná starobylost konceptu manželství, jehož kořeny sahají až k počátkům lidské existence. Právě toto pojetí institutu manželství jako statické instituce ve mně vzbuzuje přesvědčení o jeho přirozené danosti, samozřejmosti. Na manželství lze tedy z tohoto úhlu pohledu nahlížet jako na výsledek lidské přirozenosti, jako na fenomén silně vázaný na přirozenou (biologickou, fyziologickou) danost člověka.

Shrnu-li oba tyto důvody dohromady, vykrystalizuje mi unikátnost manželství v tom, že se jedná o institut značně vázaný na přirozenost lidské existence, přesto ale s určitou vazbou na dobově specifický systém hodnot, tedy s určitou různorodostí.

Třetí aspekt pro výběr tohoto tématu nalézám v propojení manželství s ostatními sektory činnosti člověka a celé společnosti. Myslím tím racionální stránku uzavírání manželství, kdy ekonomická a politická výhodnost uzavření sňatku převažuje před tou biologickou – fyziologickou. Určitá kalkulace o nabytí

¹ zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník § 655-656.

ekonomického statku, společenského postavení či politického vlivu zastihuje přirozenou danost člověka a manželství tak může např. sloužit jako nástroj sňatkové politiky.

Souhrn těchto tří důvodů mě tedy vedla k výběru právě tohoto tématu. Ovšem s přihlédnutím k obšírnosti tématu nemohu mít ambice jej vyčerpat bezezbytku. Proto se budu v rámci své práce pohybovat v období let 1811 – 1964. Tedy od vydání Všeobecného občanského zákoníku, jenž díky své všeobecnosti a výlučnosti bývá řazen po bok tak významných občanských zákoníků, jako jsou francouzský Code civil a německý Bürgerliches Gesetzbuch, až po právní úpravu manželství podle zákona č. 94/1963, která byla účinná až do účinnosti nového občanského zákoníku, tedy do 1. ledna 2014.

Z toho tedy vyplývá, že jsem si za cíl své diplomové práce stanovila detailně popsat vývoj právní úpravy manželství na našem území, a to především mezi lety 1811 – 1964, zanalyzovat vývoj institutu manželství v této době a nastínit průběh uzavírání manželství v českých zemích. Skrze tento cíl bych ráda podkryla pohled na instituci manželství během politických a historických změn na našem území, jak tyto změny manželství ovlivňovaly, či zda se na vývoji manželství nijak zásadně neprojeví. Komparačním kritériem pro dosažení tohoto cíle bude analýza uzavírání manželství, překážek manželství, práv a povinností manželů a zániku manželství v jednotlivých etapách vymezené doby.

Podstatné je také zmínit, že se již od samého úvodu této práce snažím poukázat na starobylost konceptu manželství. S tím souvisí i pro evropskou právní kulturu nezastupitelná role kanonického práva, které již od příchodu Cyrila a Metoděje na naše území zanechalo na institutu manželství nesmazatelnou stopu, a formovalo v této problematice dodnes velmi komplikovaný vztah mezi církví a státem.

Z toho důvodu jsem z hlediska struktury mé práce začala v první kapitole s vymezením pojmu manželství a ustanovením tohoto institutu v římském a kanonickém právu. Učinila jsem tak proto, abych vyzdvihla již zmíněnou dlouhověkost tohoto fenoménu a popřípadě i znázornila určité podobnosti mezi římským pojetím manželství, kanonickým, a tím z období mého zkoumání, tedy mezi lety 1811 – 1964.

V druhé kapitole se budu věnovat první právní úpravě manželství v českých zemích, kde se už pomalu, ale jistě začne projevovat vliv kanonického práva a určité dualistické pojetí manželství mezi státem a církví. Konkrétně se zde zaměřím na to,

jak bylo manželství upraveno v právních památkách jako byl např. Zákon Sudnyj ljudem, Dekreta Břetislavova, nebo jako manželství definoval Kristián z Koldína. Dále se postupně dostanu přes období reformace až k reformám Josefa II., které znamenaly výraznou změnu v oblasti rodinného a manželského práva.

Po tomto historickém exkurzu se ve třetí kapitole již zaměřím na stěžejní část mé diplomové práce, a to na úpravu manželského práva ve Všeobecném občanském zákoníku, který nabyl účinnosti 1. ledna 1812. Nejprve představím zákoník obecně, zhodnotím ho, načež se zaměřím na způsob, jakým tento předpis pojednává o samotném právu manželském. Nastíním, kdy byli muž a žena oprávněni uzavřít manželství, jaké překážky jim sňatek naopak nedovolovaly, a dále uvedu práva a povinnosti manželů, a případy kdy manželství mohlo být prohlášeno za neplatné.

Čtvrtá kapitola nese název Vývoj právní úpravy manželství do konce první světové války. Zde uvedu historické a společenské události této doby, které měly vliv na podobu manželství u nás, neboť jak je již známo, veškeré společenské milníky se promítají i do podoby právních úprav. Dále popíši manželské právo ve dvou etapách, a to v období konkordátu a od roku 1867 do roku 1918.

Pátou kapitolu budu začínat vznikem Československa, kde určitou pozornost zaslouží rozlukový zákon, nebo-li manželská novela. Obdobně jako v třetí kapitole se u manželské novely zaměřím na způsoby uzavření a rozluky manželství, typy manželství a překážky manželství. Následovat bude období Protektorátu Čechy a Morava. Opět nejprve představím prostředí, které dalo vzniknout úpravám rodinného práva této doby, a mimo jiné samotný Výnos o Protektorátu Čechy a Morava, jenž určité výroky ovlivňující uzavírání manželství obsahoval.

Poslední dvě kapitoly, šestá a sedmá, budou věnovány institutu manželství podle zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, a zákonu č. 94/1963 Sb., o rodině. Tak jako v předešlých kapitolách se má analýza zaměřit na to, jak je v těchto zákonech upraveno uzavření manželství, překážky manželství, práva a povinnosti manželů a zánik manželství. Tyto základní body jsou meritem každé mé kapitoly, každé zkoumané právní úpravy, přičemž na jejich základě se v závěru pokusím o souhrnné srovnání. Toto srovnání by mělo v dostatečné míře interpretovat můj celkový pohled a názor na vývoj právní úpravy manželství od roku 1811 do 1964 na našem území.

Co se týče metodologie mé práce, tak při práci s pojmy budu používat metodu abstrakce. Tedy vědeckou metodu, která „*odděluje nepodstatné, nahodilé vlastnosti*

*zkoumaného jevu či objektu od vlastností obecných a podstatných. Abstrakce tak může tvořit základ pro zobecnění či srovnání.*²

*Za účelem vymezení jednotlivých prvků zákonných definic použiji metodu analýzy. Analýza je „myšlenkové rozložení zkoumaného jevu na dílčí složky, které se stávají předmětem dalšího bádání. Cílem analýzy je vysvětlit daný problém podrobným prozkoumáním jeho složek. Analýza rozlišuje na objektu zkoumání jednotlivé části nebo prvky, vyděluje podmínky vzniku, etapy vývoje jevu či objektu, odděluje podstatné od nepodstatného, směřuje od složitého k jednotlivému a od mnohosti k jednotě.*³

Zároveň se ve své práci nevyhnu ani metodě historické komparace, a to především při závěrečném srovnání úpravy institutu manželství v jednotlivých dobách, nejčastěji v období 1811 – 1964.⁴

Mezi podklady, z nichž čerpá tato diplomová práce, patří především odborné publikace erudovaných právníků, internetové zdroje, články v periodickém tisku a konkrétní právní normy účinné pro danou dobu. S přihlédnutím na právní charakter této práce bych za prvotní zdroj poznatků a informací z tohoto výčtu označila legislativu a předpisy nižší právní síly. Upotřebila jsem také komentáře k jednotlivým zákonům regulujících problematiku rodinného práva. Opomenuta nezůstala ani judikatura.

² Metodologie vědy, vědecké metody a metodika práce. Dostupné na: knihy.cpress.cz/?p=actions&action=download/file&value=files, (15.2.2014).

³ Metodologie vědy, vědecké metody a metodika práce. Dostupné na: knihy.cpress.cz/?p=actions&action=download/file&value=files, (15.2.2014).

⁴ Metodologie vědy, vědecké metody a metodika práce. Dostupné na: knihy.cpress.cz/?p=actions&action=download/file&value=files, (15.2.2014).

1. Vymezení pojmu manželství, manželství v římském a kanonickém právu

1.1 Vymezení pojmů

Již v úvodu předkládané práce jsem se zaměřila na aktuální definici manželství podle nového občanského zákoníku a uvedla základní body, podle kterých budu institut manželství zkoumat. V této kapitole tuto definici rozšířím, zmíněné body představím, a zároveň zmíním postavení institutu manželství podle římského a kanonického práva.

Manželství je institut propleten celou historií lidstva, jenž se často těšil zvláštní zákonné ochraně. Pro muže a ženu, kteří do manželství vstupují, znamená řadu povinností a závazků vůči společnosti i vůči sobě navzájem. Cílem manželství bylo a je „*utvořit společensky vhodné prostředí pro reprodukci lidského rodu i pro vzájemné soužití muže a ženy.*“⁵ Toť vše plně zákonem či vládnoucí mocí legalizované. Zároveň jsou povinnosti muže a ženy zvláště v dnešní době vyváženy řadou práv a materiálních i společenských výhod. Manželství je z pohledu evropocentrismu považováno za stav monogamní a trvalý. Je projevem svobodné vůle a dobrovolnosti. Do manželství se vstupuje při splnění zákonem daných podmínek a na rozdíl od některých historických období může být za určitých podmínek prohlášeno za neplatné a také soudně rozvedeno. Právě vyrovnanost práv a povinností manželů vůči sobě navzájem (i vůči společnosti), trvalost a monogamnost jakoby svým způsobem do jisté míry nadřazovaly manželství jiným formám soužití, či partnerství.⁶

Již v tomto odstavci jsou obsaženy veškeré elementy, které tvoří základ institutu manželství a charakterizují ho. Právě tyto elementy využiji pro analýzu a porovnání vývoje právní úpravy manželství mezi lety 1811 – 1964. Jsou jimi: a) uzavření manželství, b) překážky manželství, c) práva a povinnosti manželů a d) zánik manželství.

a) Manželství se uzavírá tak, že osoba jednající za orgán veřejné moci (občanský sňatek) nebo za orgán oprávněné církve (církevní sňatek), položí jakožto oddávající snoubencům otázku, zda spolu chtějí vstoupit do manželství. Kladnou odpovědí obou snoubenců vznikne manželství. Manželství vznikne i jinak, je-li zřejmé, že snoubenci prohlašují svou

⁵ BATROŠOVÁ, S. *Institucionalizace alternativních forem soužití v Evropě*. (Diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita, 2008, 63s. str. 13.

⁶ BATROŠOVÁ, S. *Institucionalizace alternativních forem soužití v Evropě*. (Diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita, 2008, 63s. str. 13.

sňatečnou vůlí. Sňatečný obřad je veřejný a slavnostní. Činí se v přítomnosti dvou svědků.⁷

b) Manželství může uzavřít každý, pokud mu v tom nebrání zákonná překážka. Mezi zákonné překážky patří nezletilost, nedostatek svéprávnosti, dříve uzavřené a dosud trvající manželství. Dále manželství nemůže být uzavřeno mezi předky a potomky, ani mezi sourozenci. Totéž platí pro osoby, jejichž příbuzenství vzniklo osvojením. Stejně tak nemůže být manželství uzavřeno mezi poručníkem a poručencem, mezi dítětem a osobou, do jejíž péče bylo dítě svěřeno, nebo pěstounem a svěřeným dítětem.⁸

c) Manželé mají rovné povinnosti a rovná práva. To znamená, že jsou si navzájem povinni úctou, žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svou důstojnost, podporovat se, udržovat rodinné společenství, vytvářet zdravé rodinné prostředí a společně pečovat o děti, zároveň má ale manžel právo na to, aby mu druhý manžel sdělil údaje o svých příjmech a stavu svého jmění, jakož i o svých stávajících i uvažovaných pracovních, studijních a podobných činnostech.⁹

d) K zániku manželství dochází, je-li soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení.¹⁰

1.2 Manželství v římském právu

V římském právu je manželství stav vytvořený soukromou dohodou (smlouvou). Jeho platnost vyplývá z vůle ke společnému soužití (*affectio maritalis*) a podle *iuris civilis*¹¹ museli být muž a žena nositeli *iuris conubii*.¹² Manželství bylo naprosto nezávislé na zasnubách, které jej sice předcházely, nevyvozovaly se z nich však žádné právní důsledky. Nicméně podle názoru mnoha autorů římského práva nebyla římská manželství tvořena pouhou výměnou souhlasů, ale předpokládal se i souhlas otce ženy stojícího v čele rodiny, tzv. *pater familias*. Řádná manželství tedy vznikala několika způsoby. První formou bylo *coemptio*, slavnostní prodej, kdy muž svou budoucí ženu formálně kupoval od jejího otce. Zprvu se jednalo opravdu o koupi, výměnu peněz za dceru, později prodej představoval jen určitou symboliku v podobě věna. Druhou možností vzniku manželství bylo *confarreatio*, náboženský

⁷ zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník § 656-659.

⁸ zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník § 671-676.

⁹ zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník § 687-688.

¹⁰ zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník § 754-755.

¹¹ římské civilní právo platící pouze pro Římany

¹² způsobilost uzavřít řádné římské manželství

sňatek za přítomnosti kněží a deseti svědků. Představitel náboženského kultu rozdělil pšeničný koláč, čímž symbolizoval počátek vztahu. Třetím způsobem byl usus, vydržení, kdy po uplynutí jednoho společného roku soužití vznikala moc muže nad ženou. V případě, že se žena nechtěla manželovi podřídit, musela minimálně na tři dny a noci opustit společné bydlení, čímž lhůtu přerušila.¹³

Co se týče překážek manželství, můžeme v římském právu nalézt tzv. překážky absolutní a relativní. Mezi absolutní patřil zákaz uzavírání manželství pro otroky, cizince bez *conubia*, pro nedospělé (ženy do 12 let a muži do 14 let), kleštěnce, duševně choré a osoby z dosud nerozvedeného manželství. Za relativní překážky Římané označovali pokrevní příbuzenství, *agnace* – příbuzenství z právního hlediska, švagrovství, rozdíly ve stavu – plebejci a patricijové, poručenství, trestný čin a rozdílné náboženství.¹⁴

Pro bližší specifikaci práv a povinností manželů z doby římské musíme rozlišit dva typy římského manželství, a to *matrimonium cum in manum conventione*, manželství s manželskou mocí nad ženou, a *matrimonium sine in manum conventione* – volné manželství. Manželství s manželskou mocí nad ženou je striktní manželství, kdy žena uzavřením sňatku opouštěla svou původní rodinu a z právního hlediska se podřizovala rodině manžela. To mimo jiné znamenalo, že do rodiny manžela přinášela veškerý svůj majetek, který doposud vlastnila. Zároveň její právní postavení zůstalo podřízené, osoba *alien iuris*, tedy v rodině manžela zastávala podobné postavení jako dcera *pater familias*. Z toho vyplývá, že i moc muže nad ženou byla v tomto typu manželství rozsáhlá. Muž s ženou mohl volně nakládat, trestat ji, či zapudit. V případě narození dítěte, neslo toto dítě status otce. Stejně tak si otec ponechával jednu pětinu věna na každé dítě v případě rozvodu nebo smrti ženy. Jiné postavení zastávala žena v druhé formě manželství tzv. volném manželství. Žena se zde nepodřizovala moci manžela, ale zůstávala podřízena vlastní rodině, vlastnímu *pater familias*. Po smrti otce se stávala osobou *sui iuris*, osobou mající právní subjektivitu v soukromém právu. Potomci z tohoto manželství nesli svůj status po matce. Mezi nimi a jejich otcem tak nevznikalo právní příbuzenství.¹⁵

Z hlediska zániku manželství, tak k této situaci docházelo nejčastěji z důvodu smrti jednoho z manželů nebo rozvodem (popř. zapuzením). V římském právu

¹³ BIERKAN, A. T. – SHERMAN, CH. P. – STOCQUART, E., *Manželství v římském právu*. The Yale: Law Journal, 2010, str. 327. Dostupné na: www.jstor.org/stable/785389. (20.2.2014).

¹⁴ BIERKAN, A. T. – SHERMAN, CH. P. – STOCQUART, E., *Manželství v římském právu*. The Yale: Law Journal, 2010, str. 327.

¹⁵ BIERKAN, A. T. – SHERMAN, CH. P. – STOCQUART, E., *Manželství v římském právu*. The Yale: Law Journal, 2010, str. 327.

můžeme nalézt dva typy smrti. Smrt přirozenou a smrt právní, která nastala „ztrátou příslušnosti ke své obci nebo ztrátou svobody“. V případě rozvodu musíme opět rozlišit mezi manželstvím volným a manželstvím s manželskou mocí. Manželství volné mohl rozdělit jak muž, tak i žena. Oproti tomu manželství s manželskou mocí mohl rozdělit pouze muž, a to prokázáním viny na straně ženy, která byla následně odsouzena na domácím soudě.¹⁶

Pokud bych měla shrnout postavení manželství v římském právu, tak se jedná o institut s určitou analogií k institutu vlastnictví, a to z důvodu, že např. volné manželství jeví určité známky spíše držby, než nějaké formy manželství z dnešní doby, a manželství s manželskou mocí již zcela symbolizuje plné vlastnictví. Na druhé straně je až s podivem, jak propracovaný systém už v oné době manželství představovalo.

1.3 Vliv kanonického práva na pojetí manželství

Jak je patrné z úvodu, v evropské právní kultuře je právní úprava manželství velmi významně ovlivněna principy a pravidly křesťanské nauky. Stejně jako bývá běžné i u jiných institutů, tak i na církevním učení o manželství se odrážely změny, kterými procházela sama církev. Rozhodující slovo při úpravě manželských vztahů získala církev po legalizaci ediktem milánským a „*následným dosažením charakteru státní církve.*“¹⁷ Církevní názory ohledně práva manželského se tak na dlouhou dobu staly určující i z pohledu státu.¹⁸

Za inovace, které vnesla katolická církev do manželských vztahů, můžeme označit především svátostnou povahu manželství, monogamii a nerozlučitelnost za života manželů. Jak je patrné již z předchozí kapitoly, tato církev nevyklučovala existenci manželství jako svazku mezi mužem a ženou dávno před křesťanstvím, navíc i u nekřesťanských národů. Ovšem jako určité novum interpretovala církev manželství u pokřtěných osob. Takovéto manželství může vzniknout pouze tehdy, přemění jej církev ve svátost. Z těchto důvodů můžeme rozlišovat smluvní stránku manželství, která byla ponechána ve sféře práva světského, a stránku svátostnou, o

¹⁶ BIERKAN, A. T. – SHERMAN, CH. P. – STOCQUART, E., *Manželství v římském právu*. The Yale: Law Journal, 2010, str. 327.

¹⁷ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1. díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 504.

¹⁸ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1. díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 504.

HRDINA, A. *Kanonické právo. Dějiny pramenů, teorie, platné právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, 367s. ISBN 978-80-7380-152-6. str. 237 - 238.

níž rozhodovala sama církev. Zejména ohledně vzniku, platnosti a trvání manželství si v tomto ohledu církev přivlastňovala veškerou jurisdikci.¹⁹

Druhou zmíněnou inovací byla zásada monogamie manželství. Zde je nutno připomenout, že zpočátku bylo křesťanství mnohdy a mnohde bezmocné proti přesvědčením, které povolovaly manželství mezi mužem a několika ženami. Tyto názory pocházely především z židovských a egyptských oblastí. Teprve až v období užšího styku s řeckou a římskou kulturou nastala v pohledu na monogamii změna, která byla až skrze scholastické teorie dovedena do krajních důsledků. Obdobně docházelo ke změnám v souvislosti s třetí inovací, tedy se vznikem a změnami principu nerozlučitelnosti manželství za života manželů.²⁰

Přesnou formulaci těchto tří zásad a dalších názorů církve provedlo pak kanonické právo, které převedlo názory církve na manželství v konkrétní právní pravidla. Není žádným tajemstvím, že během svého vývoje bylo kanonické právo v mnohém ovlivněno řadou institucí z římského práva, které „mělo vliv na utváření evropské právní kultury jako celku.“²¹

Jak jsem již zmínila, od 10. do 16. století příslušela tedy církvi zákonodárná úprava i soudní projednání všech manželských věcí. Tato výlučná pravomoc pak posloužila církvi k vybudování propracovaného systému manželského práva. Koncem 12. století vytvořil papež Alexandr III. definitivní formulace o svátostné povaze manželství a jeho nerozlučitelnosti. Rozlišil zasnoubení, sponsalia de futuro, a manželskou smlouvu, sponsalia de praesenti, která zakládala manželský svazek, díky které se stalo manželství nerozlučitelným. Nebylo však nerozlučitelné absolutně. Smlouvou uzavřené manželství bylo možné rozloučit vstupem jedné strany do kláštera nebo papežským dispensem, a to za podmínky že doposud nedošlo k souloži, copula carnalis. Po souloži se manželství křesťanů stalo nerozlučitelným (s výjimkou smrti).²²

V roce 1215 zavedl papež Innocent III. ohlášky, které předcházely samotnému uzavření manželství. Byly založeny na veřejném ohlášení jmen osob, které se chystaly vstoupit do manželství. Hlavním účelem ohlášek bylo umožnit

¹⁹ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHE, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-2210-66006-7. str. 505.

²⁰ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 505.

²¹ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 505.

²² VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 505.

veřejnosti, aby oznámila případné překážky, které by bránily snoubencům uzavřít sňatek. Tím se církve snažila vybudovat systém překážek, který by omezil uzavření takových manželství, které by pak bylo nutné rozloučit. Mezi nejzávažnější překážky patřilo trvající jiné manželství, nedostatečný věk, impotence, příbuzenství v přímé linii. Druhým typem byly překážky zakazující, které byly založeny na rozhodnutí příslušných orgánů církve. Toto rozlišování překážek mělo zásadní význam při dispensacích, tj. promíjení překážek v konkrétních případech. V praxi zakazovala církve dispens jen tehdy, když překážku nebylo možné vůbec odstranit (trvalá impotence).²³

K určitým změnám však došlo v období vznikání a rozvoje moderních států, kde církevní právo naráželo na předpisy, které vycházely z ústavně zaručené svobody svědomí a vyznání, a tedy silně omezovaly církevní příslušnost v manželských věcech. Mezi tyto předpisy lze zařadit manželský patent císaře Josefa II. z roku 1783, vyhlášení obecného zákoníku občanského ABGB v roce 1811, konkordát z roku 1855, manželskou novelu a další. Těmto předpisům se budu podrobněji věnovat v dalších kapitolách mé diplomové práce.

²³ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 505.

2. Počátky právní úpravy manželství v českých zemích

V této kapitole se budu věnovat právním památkám, ve kterých je upraveno manželství na území českých zemí. A dále se zmíním o některých obdobích v rámci, kterých došlo k úpravě manželství. Z časového hlediska se budu pohybovat cca od 9. století až do roku 1811, tedy do vydání Všeobecného občanského zákoníku (ABGB).

2.1 *Zákon Sudnyj ljudem*

Za první dochovanou (v opise) právní památku obsahující problematiku manželství můžeme označit Zákon Sudnyj ljudem, nebo-li Soudní zákon pro laiky (míněno pro osoby světské) z druhé poloviny 9. století. Zákon je považován za nejstarší známou slovanskou právní památku, přičemž dodnes je označován převážně za starobulharskou památku. Je uspořádaný do 33 článků. Zákon vycházel z křesťanských zásad, obsahuje normy trestního práva, procesního práva a v neposlední řadě i rodinného práva. Právě v oblasti rodinného práva se uplatňuje zásada monogamního manželství a zákaz rozluky manželství.²⁴ Konkrétně v článku 30a Pře manželů je řečeno, že manželské soužití je od Boha nerozlučným. Ten totiž nestvořil stejně ženu tím, že by vzal hlínu ze země, ale vzal žebro muže a stvořil ji, aby sloučením jednoho těla ve dvou osobách uzákonil manželství za nerozlučné. Přesto však může mezi manžely (od ďábla) vstoupit nenávist pro žaloby či pro tělesné a jiné špatnosti, proto jsou v zákoně uvedeny příčiny vedoucí k rozluce manželství. Patří mezi ně takový hřích, kde bude žena usvědčena, že se dověděla o nějakých zlých skutcích jiných osob proti muži a neoznámí mu to. Podobně se pak žena rozlučuje od svého muže, pokud ji bude činit nějaký úklad, neoznámí jí to, a upadne-li do zlé nemoci. Toto vše měly knížata a soudci vyšetřit na soudu božím, kde se posuzovaly veškeré zlořády lidské. Proto by se člověk neměl ohlížet na nikoho, ale všechny den co den vyučovat v božím zákonu a doufat v Kristu Boha.²⁵

Pokud bych měla tento odstavec shrnout, je zřejmé, že se jedná o zákon silně prostoupený křesťanskou naukou. Institut manželství nejlépe vystihuje zásada – co Bůh spojil, člověk ať nerozlučuje vyjma příčiny smilstva. Manželství tedy můžeme chápat jako něco přirozeného, lidského, něco co Bůh člověku přiřkl a přisoudil. Stejně tak i řešení pře manželů je závislé na soudu božím.

²⁴ ADAMOVIČ, K., SOUKUP, L. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004, 357s. ISBN 80-86898-04-0. str. 13.

JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V., RUNDOVÁ, A., *Mezníky českých právních dějin*. 3 vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 215s. ISBN 978-80-7380-251-6. str. 10 – 12.

²⁵ *Zákon Sudnyj ljudem* - Originální znění. Dostupné na: www.slavorum.com/forum/index.php?topic=2424.0, (5.2.2014).

Další známý domácí světský předpis, který obsahuje úpravu manželského práva, byl vydán v roce 992. Jednalo se o práva udělená knížetem Boleslavem pražským biskupům. Akceptoval v nich křesťanské pojetí manželství upravené v předpisech kanonického práva.²⁶

2.2 Dekreta Břetislavova

Třetím dílem pojednávajícím o institutu manželství jsou Dekreta Břetislavova vyhlášená knížetem Břetislavem roku 1039 nad hrobem svatého Vojtěcha v polském městě Hnězdně. Jedná se o soubor příkazů a zákazů, jenž vnáší do mezilidských vztahů křesťanské zásady, přičemž mimo jiné zde byly upraveny i vztahy mezi mužem a ženou. Doposud staří Čechové chápali manželství „jako v nevěstinci a společná jako mezi zvířaty“. Od Dekret Břetislavových se manželství nadále mělo řídit právem kanonickým. Vyhlášením těchto Dekretů skončilo období polygamie, definitivně převážila monogamní manželství a formou sňatků se staly církevní obřady. Manželství bylo považováno za nerozlučitelné. Opuštění manžela a mimomanželský pohlavní život ženy byl trestán. Právě zde rostl význam katolické církve. Ta ve snaze zajistit dodržování pravidel církevní morálky a současně ve formě trestního stíhání (snaha prohlásit určitá jednání za trestná), zaváděla nové právní pořádky.²⁷

Zároveň to nebyla jen zbožnost, která vehnala slzy do očí našich předků. Břetislav totiž vyzval shromážděné velmože, aby odpřísáhli, že budou dodržovat Břetislavovo první a hlavní přikázání, a to „*aby vaše manželství, jež jste doposud měli jako s lehkými ženami a nepořádná po způsobu hloupých hovad, od této chvíle byla podle církevních ustanovení zákonná, soukromá a nerozlučná, a to tak, aby muž žil maje dosti na jedné ženě a žena majíc dosti na jednom muži. Jestliže by však manželka svým mužem nebo muž manželkou opovrhl a svár mezi nimi vzplanul do roztržky, přejí si, aby ten rušitel manželství, který by se nechtěl vrátiti k předešlému svazku právně uzavřeném, nebyl uváděn podle řádu naší země do otroctví, nýbrž spíše, jak neoblomně káže naše nezměnitelné rozhodnutí, budiž odveden, ať je to*

²⁶ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 149.

²⁷ KNOLL, V., SMRŽOVÁ, P., ZBORNÍKOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1. vyd. Dobrá Voda: vydavatel Aleš Čeněk, 2002, 156s. ISBN 80-86473-11-2. str. 23.

MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995, 269s. ISBN 80-85903-01-6. str. 13.

MAREČKOVÁ, M. *České právní a ústavní dějiny*. 1. vyd. Olomouc, 2006, 449s. ISBN 80-244-1502-X. str. 103.

*jakákoliv osoba, do Uher, a nesmí se žádnými penězi vykoupiti nebo do naší země navrátiti, aby se hlízami jedné ovečky nenakazil celý ovčinec Kristův. Týmž trestem mají býti stiženy panny, vdovy a cizoložnice, o nichž je známo, že pozbyly dobrého jména, porušily stud a obtěžkaly smilstvím.*²⁸ Jako důkazní prostředek se v manželských sporech povoluje ordál.²⁹

Ordál čili boží soud (iudicium Dei) umožňoval zjistit pravdivost tvrzené skutečnosti za pomoci vyšší (přírodní) síly. Křesťané označovali ordál za boží vůli, na základě jejíhož zásahu mělo být rozhodnuto. Soud ponechával rozhodnutí na Bohu a pouze konstatoval jeho výsledek. Z Dekret Břetislavových: „*bude mezi nimi rozhodnuto božím soudem, a kdo bude nalezen vinným, ať trpí trestem vinného. ... bud'ěž zkoušeni žhavým železem nebo očištnou vodou, zdali je na nich vina.*“³⁰ Jedná se tedy o iracionální důkazní prostředek, kterým byla zjišťována vina či nevina obžalovaného při zásahu Boží vůle.³¹

Dekreta Břetislavova nám nabízí pouze dílčí pohled do raně feudálního práva, a tedy i problematiky manželství. Zabývají se pouze úpravou otázek, které chtěl sám kníže Břetislav změnit, neboť byly v kontrastu s církevní morálkou. I přesto bych ale ráda ještě jednou vyzdvihla prvky, které kníže Břetislav nově zavedl. Břetislav postavil vznik, formu i ochranu manželství zcela pod autoritu církve. Kanonické právo bylo základem úpravy manželských práv prakticky až do roku 1949. Již zde byla zakotvena nerozlučitelnost manželství a formou vzniku manželství byl stanoven sňatek uzavřený před církví. Cizoložství žen a rozhodování pře manželů bylo svěřeno do rukou církevních soudů. Podstatné je, že tyto rysy právní úpravy přetrvaly jako trvalý základ pro další vývoj.³²

2.3 Raný feudalismus

Za raného feudalismu vznikalo manželství koupí ženy, spolu s tím se udržovala zvyklost symbolického únosu ženy. Přežitkem koupě ženy byl závdavek ve formě daru zasnubního (arrha), jako znak uzavření manželství, který poskytoval ženich. Zasnoubení se přeměnilo bez formálního uzavření manželství v platné

²⁸ 1039: Dekreta knížete Břetislava I. – originální znění. Dostupné na: www.uhk.cz/cs-cz/fakulty-a-pracoviste/filozoficka-fakulta/katedry-a-ustavy/historicky-ustav/eDokumenty/, (5.2.2014).

²⁹ MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995, 269s. ISBN 80-85903-01-6. str. 12.

³⁰ 1039: Dekreta knížete Břetislava I. – originální znění. Dostupné na: www.uhk.cz/cs-cz/fakulty-a-pracoviste/filozoficka-fakulta/katedry-a-ustavy/historicky-ustav/eDokumenty/, (5.2.2014).

³¹ KNOLL, V., SMRŽOVÁ, P., ZBORNÍKOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1. vyd. Dobrá Voda: vydavatel Aleš Čeněk, 2002, 156s. ISBN 80-86473-11-2. str. 24.

³² MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995, 269s. ISBN 80-85903-01-6. str. 75.

manželství, jestliže snoubenci tělesně obcovali. Kupní cena se při uzavření manželství nevyplácela. Žena na tuto částku měla nárok, jestliže došlo k zániku manželství ve formě obvěnění, aby jí bylo zabezpečeno živobytí.³³

Co se týče přístupu církve, tak od čtvrtého lateránského koncilu v roce 1215 se manželství definitivně považovalo za svátost. Jeho nerozlučitelnost vyplývala ze smlouvy nejen mezi lidmi, ale i mezi nimi a Bohem. „*Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj*“. Od 12. století byl preferován sňatek církevní, veřejný. Sňatku předcházely zasnuby, těm předcházely předběžné dohody zúčastněných rodiny. Dohody se týkaly zejména majetkových poměrů. Zasnuby měly formu čestného ústního slibu vstoupit do manželství, tento slib byl přednesen před svědky. Dále následovaly převážně trojnásobné ohlášky (zpočátku bylo požadováno jen církevní požehnání) v kostele, čímž se oznamoval budoucí sňatek veřejnosti, aby mohla včas upozornit na případné překážky (impedimenta) bránící vzniku manželství.³⁴

Mezi manželské překážky patřily tyto:

1. Pokrevní příbuzenství, míněno v linii přímé, bez omezení a v linii bočné do čtvrtého stupně. Papež mohl udělit souhlas (dispens) pro druhý stupeň příbuzenství. Biskup uděloval souhlas pro třetí a čtvrtý stupeň.
2. Věk - Zda jsou jejich děti zralé pro manželství určovali rodiče. Od 13. století byl určující dekret o věkové hranici pro uzavření manželství, jehož autorem byl Řehoř IX.
3. Přinucení - míněno přímé donucení ze strany rodiny.
4. Kněžský stav (ještě v polovině 14. století se v Uhrách vyskytovali ženatí kněží).
5. Existující manželský svazek.
6. Impotence, a další.

Tyto překážky způsobovaly neplatnost manželství. Nedovolené manželství pak způsobovaly méně závažné překážky, pro které bylo možné získat výjimku od papeže.³⁵

³³ MALÝ, K., SIVÁK, F. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*. Praha: H&H, 1993, 533s. ISBN 80-85467-61-5. str. 225.

³⁴ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 149.

³⁵ MALÝ, K., SIVÁK, F. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*. Praha: H&H, 1993, 533s. ISBN 80-85467-61-5. str. 225.

MALÝ, K., SIVÁK, F., *Dějiny státu a práva v ČESKOSLOVENSKU do r. 1918*. Praha: Panorama, 1988, 547s. str. 225.

Pravá podstata manželství se tedy skládala z neexistence manželských překážek, ze zásady nerozlučitelnosti manželství a v neposlední řadě z konsensu mezi manželi. Jestliže nebyly vzneseny žádné námitky a byla zde neexistence závažných manželských překážek, proběhlo znovuzaslíbení snoubenců, které se odehrálo na prahu kostela. Jednalo se o symboliku dobrovolnosti vstupu do manželství. Dále následovalo oddání knězem při mši svatební. Součástí tohoto slavnostního ceremoniálu byly do konce 16. století slavnostní přísahy snoubenců o neexistenci manželských překážek, souhlas se vstupem do manželství, vzájemný slib manželů, přičemž následně bylo manželství stvrzeno knězem a v neposlední řadě došlo ke kropení svěcenou vodou a výměně prstenů.³⁶

Nerozlučitelnost manželství, kterou jsem zmínila v předešlém textu, neplatila absolutně. Manželství bylo možné rozloučit, pokud nebylo dosud konzumováno. Ke konzumaci došlo vykonáním soulože (*culpa carnalis*). Pokud ke konzumaci nedošlo, bylo možno manželství rozloučit papežskou výjimkou anebo vstupem do kláštera jedné ze stran. Dále existovala možnost zprostit manžele povinnosti plnění manželských povinností a ponechat jim oddělené bydlení. Jednalo se o rozvod od stolu a lože, který ovšem neměl vliv na trvání manželství samotného. Zánik manželství tak nastával vedle rozluky jen smrtí jednoho z manželů. Neplatnost manželství mohl deklarovat soud, a to z důvodů, které byly zjištěny až dodatečně. Jednalo se například o donucení, nedostatek souhlasu rodiny, bigamii.³⁷

Vedle sňatku posvěceného knězem i nadále existovaly sňatky soukromé, tajné. Vznikaly prohlášením snoubenců o vzájemném zaslíbení v přítomnost svědků (laiků) nebo i o samotě. Světský sňatek mohl obsahovat vzájemný slib, podání rukou, předání prstenů a polibku. Od institutu prohlášení snoubenců bylo nutné odlišit institut příslibu budoucího vstupu do manželství, který odpovídal klasickým zasnubám. O existenci či neexistenci takovýchto sňatku rozhodovaly církevní soudy. Byl zde ale problém s dokazováním, který byl často způsoben nepřítomností svědků. Pokud jedna ze stran tajný manželský slib beze svědků popřela, neměl žádné relevantní právní účinky. Nebylo jej možné popřít v případě prokazatelného soužití obou osob. Jestliže byl soudem tajný sňatek uznán, musel následně proběhnout sňatek veřejný, tedy církevní. Jednalo se o příkaz, jehož nesplnění bylo stíháno

³⁶ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 149 - 150.

³⁷ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 149 - 150 .

přísnými sankcemi až exkomunikací. Tajné sňatky byly zakázány s definitivní platností v polovině 16. století Tridentským koncilem.³⁸

2.4 Práva městská království českého z r. 1579

V právní památce Práva městská království českého z r. 1579 v části o zasnoubení k manželství Kristián z Koldína definoval manželství následujícím způsobem: „že manželství *nic jiného není, než toliko pořádné spojení osoby mužské s osobau ženskau, nerozdílné jich spolu s sebau životem obcování obsahující.*“³⁹

2.5 Reformace v českých zemích

Reformační proces můžeme datovat již od počátku 15. století. V této době došlo k celospolečenským změnám zapříčiněným mimo jiné i působením a učením mistra Jana Husa. České království bylo rozdělené mezi katolíky a utrakvisty, a šlo jej tedy charakterizovat jako „království dvojího lidu“. Tato situace vnesla tendence reformovat i do úvah o manželství. Reformační myšlenky odmítající manželství jako svátost přinesly nové pojetí manželství. Manželství bylo zhruba od 16. století chápáno jako vnější, tělesný, společenský svazek mezi mužem a ženou. Upraveny byly i nové možnosti rozlučitelnosti a zániku manželství a následné uzavření sňatku nového. Celkově se však zásadnějších změn institut manželství nedočkal. Institucionalizace reformovaných církví přinesla vytvoření nových struktur, které řešily problematiku manželského práva. Vedle soudů katolických tak od 15. století u nás rozhodovaly v otázkách manželských (svých stoupenců) husitské konzistoře a postupem času i orgány dalších reformovaných církví.⁴⁰

Vzhledem k tomu, že manželská problematika byla přenechána převážně církvi, byla úprava manželství upravena jednotně pro celou křesťanskou společnost bez rozdílu pro jednotlivé vrstvy společnosti. Osoby jiného vyznání, tedy nikoli křesťanského, měly vlastní úpravu.⁴¹

Období české reformace můžeme shrnout jako etapu naplněnou pokusy o úpravu manželského a rodinného práva. Tyto pokusy však nenašly v dlouhodobém

³⁸ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 150.

³⁹ MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995, 269s. ISBN 80-85903-01-6. str. 80.

⁴⁰ MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995, 269s. ISBN 80-85903-01-6. str. 80.

⁴¹ MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995, 269s. ISBN 80-85903-01-6. str. 80.

horizontu trvalejší odezvu. Následná protireformace znamenala opět návrat k tradičnímu křesťanskému pojetí.⁴²

2.6 Vstup do manželství a majetkové poměry

Žena vstupem do manželství odcházela ze své rodiny a přecházela do rodiny manžela. Tím přešla pod ochranu a moc manžela. Tento princip pramenil ve starém zvykovém právu a samozřejmě v křesťanském pojetí manželství. Od ženy se vyžadovala poslušnost a věrnost manželovi. I žena měla instituty, kterými se mohla proti manželovi bránit. Městská práva ji dovoľovala odejít od manžela k příbuzným, pokud se k ní manžel choval nekřesťanským a přísným způsobem. Podmínkou byla povinnost ženy žít poctivým způsobem.⁴³

Vznik manželství byl spjat s celou řadou právních institutů hlavně v oblasti majetkového práva manželského. Podstatným institutem bylo věno nevěstino, o kterém bylo třeba se domluvit předem, tím je míněno před uzavřením manželství. Lze ho definovat jako majetek, statky a peníze, které přinášela žena do manželství, a které se posléze staly majetkem muže, přičemž ten s nimi mohl podle své vůle disponovat. Na věno měla nevěsta zákonný nárok. Tento nárok vyplýval z jejího členství v nedílu (společenství osob, které byly pokrevně příbuzní a z nichž každá tato osoba měla právo k celému majetku, avšak žádná z těchto osob nemohla sama disponovat žádnou jeho částí). Poskytnutí věna mohla rodina odmítnout jen z mimořádných důvodů. Těmito důvody bylo například neudělení souhlasu rodiny se sňatkem, nebo ztráta panenství před sňatkem. Spolu s věnem přinášela nevěsta do manželství i výbavu, kterou tvořilo obvyklé vybavení domácnosti. Hodnota věna a výbavy se odvíjela od společenského postavení a bohatství rodiny nevěsty. Od věna nevěstina se odlišoval institut věna vdovského (obvěnění). Tím zajišťoval muž svou ženu pro případ své smrti, jinými slovy jí zajišťoval svou ženu pro případ vdovství. Hodnota vdovského věna byla odvozována od hodnoty věna nevěstina. Výše byla upravena jednotně jak v právu městském, tak v právu zemském, a to v poměru 1:2,5.⁴⁴

⁴² VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1. díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 512.

⁴³ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 151.

⁴⁴ MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha: Orac s.r.o., 1995, 269s. ISBN 80-85903-01-6. str. 77.

Podle vzoru německého práva se na našem území vyvinul institut jitřního daru. Tento dar poskytoval muž ženě po naplnění svatební noci. Jednalo se o jakousi symbolickou náhradu za ztrátu ženina panenství.⁴⁵

Samostatnost byla ženě ponechávána jen v některých oblastech, a to hlavně pokud se to týkalo majetku, kterým mohla sama volně disponovat, tedy jejího vlastního odděleného majetku.⁴⁶

2.7 Reformy Josefa II.

Skutečným zásahem do práva rodinného a manželského se stalo až tereziánské nařízení, týkající se zasnoubení a manželství osob nezletilých, vydané 12. dubna 1753, a nařízení upravující zasnoubení a manželství vojenských důstojníků, vydané 8.května 1756. Avšak za zásah rozhodující lze označit období vlády Josefa II.⁴⁷

V pořadí první významnou změnu přineslo v oblasti rodinného práva vydání tolerančního patentu z roku 1781. „*Byly jím vyzdviženy formy osobní závislosti venkovského obyvatelstva, jako souhlas vrchnosti ke stěhování, k uzavření manželství a k odchodu dětí do škol nebo na řemesla a tzv. dvorská služba (služba dětí u vrchnosti)*“.⁴⁸ Tento patent povoloval činnost evangelickým církvím, a dále připouštěl doposud zatracované sňatky mezi katolíky a evangelíky. Roku 1782 byla zrušena závaznost zasnub, proti čemuž se ohradil sám papež, který ve Vídni proti dalším reformačním zásahům intervenoval.⁴⁹

I přes nesouhlasné stanovisko církve dne 16. ledna 1783 Josef II. vydal pod číslem 117/1783 J.G.S. (Sbírka zákonů soudních) Manželský patent. Tímto patentem byly provedeny další významné změny v oblasti manželského práva. Jednalo se zejména o odejmutí manželských věcí církevním soudům a přenesení této pravomoci na soudy státní. Byla tím odejmuta církevní jurisdikce v oblasti manželských sporů,

⁴⁵ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 152.

⁴⁶ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 152.

⁴⁷ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7 str. 512.

⁴⁸ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 218.

⁴⁹ KADLECOVÁ, M., SCHELLE, K., VESELÁ, R., VLČEK, E. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, 279s. ISBN 978-80-7380-041-3. str. 133. VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 68.

kteřá na našem území trvala od 10. století. Dále si císař proklamoval výsostné právo i nadále upravovat manželské poměry.⁵⁰

Tento patent se však výrazným způsobem neodchýlil od předešlého církevního pohledu na institut manželství. Přinášel odlišnou právní úpravu manželského práva pro příslušníky odlišných vyznání. Tímto tak vlastně patent respektoval názory samotných církví.⁵¹

Patent vycházel z mírné reformy pravidel kanonického práva. To však s sebou přineslo celou řadu problémů v praktických případech. Příkladem lze uvést manželské překážky. Úprava manželských překážek byla převzata až na nepatrné změny z kanonického práva, a to nevyjímaje těch, které vycházely z křesťanského pojetí manželství. Jednalo se kupříkladu o překážky typu řeholnických slibů, kněžských svěcení, zákazů sňatků s nekřesťany atd. Na straně druhé jiné manželské překážky Manželský patent vymezoval úžeji, jednalo se například o příbuzenství. V neposlední řadě zaváděl i překážky zcela nové. To vše mělo často za důsledek, že překážky kanonické a státní se vzájemně nepřekrývaly. Obligatorně byla ponechána církevní forma sňatku. Duchovní se tak mohl ocitnout v situaci, kdy byl postaven před rozhodnutí, zda požehnat sňatku, který sice odpovídá požadavkům patentu, ale je v rozporu s pravidly kanonického práva. A stejně tak mohl nastat i opačný případ, kdy zde byl soulad s kanonickým právem, avšak nesoulad s patentem. Manželský patent Josefa II. přejal tezi nerozlučitelnosti manželství z kanonického práva. Katolíkům připouštěl rozvod jen ve formě rozvodu od stolu a lože, tak jak tomu bylo v úpravě kanonického práva. Rozluka byla povolena evangelíkům. Pakliže se jednalo o manželství mezi evangelíkem a katolíkem, zákaz rozluky se vztahoval i na evangelíka. Výjimku z patentu tvořila manželství židovská, na která se patent nevztahoval. Židovská manželství byla upravena v roce 1791. Odlišnost spočívala v povolení rozličných překážek příbuzenství a švagrovství. Dále zde byla možnost rozluky manželství dohodou. V součtu těchto znaků se tak jednalo o nejvýhodnější formu manželství v rámci úpravy rakouského práva.⁵²

Úskalí Josefova manželského patentu lze spatřovat v nepřesném vymezení hranic a kompetencí mezi státem a církví. Úprava manželského práva Josefa II. zůstala tedy na půli cesty mezi církevními požadavky a požadavky osvícenské

⁵⁰ KADLECOVÁ, M., SCHELLE, K., VESELÁ, R., VLČEK, E. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, 279s. ISBN 978-80-7380-041-3. str. 134.

⁵¹ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 512.

⁵² KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, 281s. str. 120 – 121.

filosofie, což vyvolávalo vlny kritiky ze strany církve. Z tohoto důvodu přišla Státní rada roku 1784 s myšlenkou obligatorního civilního sňatku, nicméně tato idea se neprosadila. Josef II. nedovolil sebemenší zásah do své úpravy manželského práva. Naopak ke konci své vlády Josef II. vydal novou úpravu postavení nemanželských dětí. Roku 1787 císař patentem zrovnoprávnil manželské a nemanželské děti hlavně v otázkách dědického práva.⁵³

Pro shrnutí reformační snahy Josefa II. si dovolím citovat Jiřího Klaboucha. *„Principy, na nichž bylo josefínské manželské právo vybudováno, zůstaly už s krátkou přestávkou základem manželského práva na našem území až do r. 1919. Samo zásadní odstranění panství katolické církve nad manželskými vztahy bylo ovšem dalekosáhlým činem, avšak stále ještě těsné spoutání státu a církve znemožňovalo zákonodárci patřičně ho využít.“*⁵⁴

⁵³ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 513.

⁵⁴ KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, 281s. str. 120.

3. Právní úprava manželství ve Všeobecném zákoníku občanském

Tato kapitola pojednává o významném mezníku mé diplomové práce, proto považuji za vhodné, než přejdu k samotné úpravě manželství v rámci Všeobecného zákoníku občanského, uvést tento předpis obecně.

3.1 Všeobecný občanský zákoník

Již během života panovníka Josefa II. pokračovaly práce na kodifikaci soukromého práva, se kterými bylo započato již za vlády jeho matky Marie Terezie. Výsledkem se stal první díl Všeobecného občanského zákoníku. Autorem byl Jan Bernhard Horten, který jej vydal dne 1. listopadu 1786. Zákoník se skládal z pěti částí. První a druhá část byla věnována obecným ustanovením. Další části upravovaly vztahy mezi rodiči a dětmi, dále postavení sirotků a osob marnotratných. Právní předpisy, které vyšly od roku 1781, byly do tohoto kodexu taktéž zahrnuty. První díl Všeobecného občanského zákoníku tak obsahoval manželský patent, patent o rovnosti manželských a nemanželských dětí a o dědické posloupnosti.⁵⁵

Kodifikační práce pokračovaly, přičemž za významné pomoci profesora Karla A. Martiniho a profesora Franze Zeillera vešel v život Všeobecný občanský zákoník. Císař František I. text nechal vyhlásit nejprve jen na zkoušku v Západní Haliči jako tzv. Západohaličský zákoník. Po následných revizích textu císař vyhlásil nový zákoník patentem č 946/1811 J.G.S. pod názvem Všeobecný občanský zákoník (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten deutschen Erbländer der österreichischen Monarchie, ABGB).⁵⁶

Zákoník platil s výjimkou uherské koruny ve všech zemích rakouského soustátí. Na našem území byl znám pod názvem Kniha všeobecných zákonů městských. Účinnosti nabyl dne 1. ledna 1812. Odráží se v něm osvícenské ideje jeho autorů, kteří vycházeli z recipovaného římského práva. V manželské oblasti je patrná inspirace kanonickým právem. Zákoník se skládal z krátkého úvodu a dále pak ze tří dílů. Celkově obsahoval 1502 paragrafů. První díl upravoval práva osob, nevyjímaje práv rodičovských a manželských. Druhý díl byl věnován právům k věcem, jednalo se o držbu, vlastnictví, zástavní právo, služebnosti, dědické právo a

⁵⁵ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 70.

MALÝ, K., A KOL. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vyd. Praha: Linde a. s., 2005, 673s. ISBN 80-7201-433-1. str. 289

⁵⁶ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 443.

právo závazkové. Třetí díl se týkal společných ustanovení (zajištění práv, změn a zrušení práv a závazků, promlčení a vydržení).⁵⁷

Všeobecný zákoník je považován za vynikající právní dílo, jehož základním východiskem byla přirozenoprávní teorie. „*Ustanovení zákoníku se odvolávala na přirozený smysl zákona a přirozená právní základní pravidla při rozhodování soudců a přiznávala člověku vrozená, již rozumem poznatelná práva. Omezovat tato vrozená práva je možno jen zákonem.*“⁵⁸

Jeho výjimečnost byla spatřována především v jeho všeobecnosti a výlučnosti. Zavazoval všechny obyvatele státu bez rozdílu společenského postavení. Jednalo se o moderní zákoník, který i s pozdějšími novelami platil po celé nadcházející období feudalismu. Posléze byl přejet prostřednictvím recepční normy do Československé právní úpravy.⁵⁹

Všeobecnému občanskému zákoníku nemůžeme upřít nejvýznamnější postavení v rámci dosud vydaných právních kodexů. „*Oprávněně jej řadíme po bok tak významných občanských zákoníků, jako jsou francouzský Code civil a německý Bürgerliches Gesetzbuch.*“⁶⁰ Snad i proto platil na území českých zemích až do roku 1950 (jeho dílčí ustanovení platila ještě déle).⁶¹

3.2 Úprava manželského práva ve Všeobecném občanském zákoníku

Úprava manželského a rodinného práva v ABGB rovněž vycházela z kanonického práva. Jeho pravidla však byla státem omezena a jejich dodržování bylo plně pod dohledem státu.⁶²

Co se týče systematického zařazení, nalézáme manželské právo v Hlavě druhé, v ust. § 44 až § 136 Všeobecného občanského zákoníku.⁶³

⁵⁷ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 444.

SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. Brno: Vydává Masarykova univerzita v Brně – právnická fakulta v nakladatelství Doplněk, 594s. ISBN 80-210-0597-1. str. 19 -20.

⁵⁸ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁵⁹ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁶⁰ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 444.

⁶¹ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 444.

⁶² VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 514.

⁶³ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

3.3 Uzavření manželství

Všeobecným občanským zákoníkem bylo manželství chápáno jako smlouva, manželská smlouva, mezi osobami různého pohlaví. Dle § 44 manželé smlouvou projevovali zákonným způsobem svou vůli žít v nerozlučném společenství, plodit děti a vychovávat je, a v neposlední řadě si poskytovat vzájemnou pomoc.⁶⁴

Samotnému uzavření manželství předcházela instituce zasnoubení (§ 45 ABGB). Jednalo se o slib vejít v budoucnu do manželství. Ze zasnoubení však při upuštění od manželství nevznikal žádný právní závazek. Právním následkem odstoupení od zasnoubení byla náhrada skutečné škody snoubencem, který od sňatku odstoupil.⁶⁵

Způsobilost uzavřít manželskou smlouvu měl každý, pokud mu v tom nebránila zákonná překážka. Zde byl patrný vliv kanonického práva, který spatřujeme v řadě typických kanonicko-právních překážek bránících v uzavření manželství ve světském právu manželském.⁶⁶

3.4 Manželské překážky

Manželské překážky byly v zákoníku rozděleny do několika oddílů. Jednalo se o tyto jednotlivé oddíly:

- I. Nedostatek svolení – ten se dále dělil na dva pododdíly a to:
 - a) Pro nedostatek mohoucnosti k svolení.
 - Dle § 48 platnou manželskou smlouvu nebyli schopni uzavřít zuřiví, šílení, blbí a nedospělí.
 - Nezletilí a dále pak osoby omezené ve své způsobilosti mohli platné manželství uzavřít jen se souhlasem svého manželského otce. Nebyl-li otec naživu nebo byl-li také nezpůsobilý, bylo zapotřebí kromě prohlášení řádného zástupce také přivolení soudního úřadu.
 - Pokud měl nezletilý nemanželský původ, bylo třeba souhlasu jeho poručníka a též přivolení soudního úřadu.

⁶⁴ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁶⁵ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁶⁶ DVOŘÁK, J., MALÝ, K. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Česká republika: Wolters Kluwer, 2011, 687s. ISBN 978-880-7357-753-7. str. 403.

- Nezletilému cizinci, který chtěl uzavřít manželství, byl soudem stanoven zástupce. Ten poté prohlásil, zda k sňatku přivoluje či nikoli.
- § 52 pak poskytoval ochranu výše uvedeným osobám, kterým poskytoval možnost odvolání se pomocí řádného soudu.
- Důvodem pro odepření přivolení k manželství byly například špatné mravy, nakažlivé choroby, které by mohly zmařit účel manželství, a nedostatek potřebných příjmů.
- Písemné povolení pluku, sboru nebo jejich představených musely mít osoby vojenské nebo osoby náležející k vojsku.

b) Pro nedostatek skutečného svolení

- Aby svolení k manželství mělo právní následky, muselo se jednat o bezvadný právní úkon. Svolení tedy nesmělo být vynuceno, nesmělo být uděleno osobou unesenou. Také omyl v osobě budoucího manžela činil manželství neplatným.

II. Nedostatek mohoucnosti k účelu – zákoník nedostatek nemohoucnosti rozlišoval na nemohoucnosti tělesné a mravní:

a) Mohoucnosti tělesné.

- Aby se jednalo o manželskou překážku nemohoucnosti plnit manželskou povinnost, musela zde tato být už v době sjednání smlouvy. Přechodná nemohoucnost nebo i nemohoucnost trvalá, která se však vyskytla až během manželství, nemohla být důvodem pro rozvázání manželství.

b) Pro mohoucnosti mravní

- Nemohoucnost mravní se týkala zločince, který byl odsouzen k trestu těžkého a nejtěžšího žaláře, který tak nemohl uzavřít platné manželství. A to sice ode dne, kdy mu byl trest uložen, (vyhlášení rozsudku) a po celou dobu trvání trestu.
- Dále postihovala osoby již v manželství žijící. Muž mohl být v manželství jen s jednou ženou a žena v mohla být v manželství jen s jedním mužem.
- Uzavřít platné manželství nemohly osoby duchovní, které byly již výše svěceny, a řádové osoby obojího pohlaví.

- Manželské smlouvy nemohly být platně uzavřeny mezi křesťany a osobami, které nevyznávaly křesťanské náboženství.
- Pro platné uzavření manželství bylo překážkou příbuzenství v řadě vzestupné a sestupné, mezi plnorodými a polorodými sourozenci, mezi bratranci a sestřenicemi, stejně tak se sourozenci rodičů. Obdobně bylo manželství nepřipustné pro osoby ve vztahu švagrová-švagrová.
- Mezi mohoucnost mravnostní bylo řazeno i cizoložství, dále pak úklady proti životu manžela.

III. Nedostatek podstatných obřadností – poslední oddíl byl rovněž rozdělen do dvou pododdílů:

- a) Ohlášky – aby bylo možné považovat manželství za platné, bylo třeba provést slavnostní ohlášky. Jednalo se o ohlášení sňatku, který měl vzniknout. Uváděla se jména a příjmení, rodiště a bydliště obou snoubenců. Nesměla chybět poznámka, aby každý, kdo by věděl o jakékoli manželské překážce, ji oznámil. Ohlášky musely být vykonány ve třech nedělích nebo svátcích.
- b) Slavnostní prohlášení svolení, které se provádělo před řádným duchovním správcem jednoho snoubence. Podle víry se jednalo o faráře, pastora za přítomnosti dvou svědků. Snoubenec se mohl dát při slavnostním prohlášení zastoupit zmocněncem, bylo k tomu nutné povolení zemské správy a plná moc. Dle § 77 uzavíral-li manželství katolík s nekatolíkem, bylo nutné, aby slavnostní prohlášení bylo učiněno před katolickým farářem za přítomnosti dvou svědků. Jako trvalý důkaz existence manželské smlouvy sloužil vlastnoruční zápis faráře do knihy sňatků.⁶⁷

Pakliže se vyskytla nějaká z výše uvedených překážek, mohly strany požádat u zemské správy o prominutí překážek manželství z vážných důvodů. Strany žádaly o prominutí vlastním jménem, popřípadě prostřednictvím svého duchovního správce.⁶⁸

⁶⁷ císařský patent č. 946/1811 Sb. zák. soud. Obecný zákoník občanský dostupný na: spcp.prf.cuni.cz/lex/946-1811.htm-zákon č.946/1811 Sb.zák.soud. (12.3.2014).

⁶⁸ císařský patent č. 946/1811 Sb. zák. soud. Obecný zákoník občanský dostupný na: spcp.prf.cuni.cz/lex/946-1811.htm-zákon č.946/1811 Sb.zák.soud. (12.3.2014).

3.5 Práva a povinnosti manželů

„§ 89 Práva a povinnosti manželů vznikají z účelu jejich spojení, ze zákona a ze sjednaných úmluv.“⁶⁹

Manželé byli povinni se k sobě chovat slušně, zachovávat si věrnost a plnit manželské povinnosti. Postavení manželů, tak jak ho pojímal Všeobecný občanský zákoník, nebylo rovnoprávné. Žena byla v manželství v podřízeném postavení vůči muži. Manžel byl považován za hlavu rodiny a jeho právem bylo vést domácnost rodiny. Byl také povinen svou ženu zastupovat a poskytovat jí podle výše svého jmění adekvátní výživu. Manželka byla naopak povinna následovat svého manžela do jeho bydliště, pomáhat mu v domácnosti a ve výdělku. Žena také sdílela mužovo jméno a požívala práva jeho stavu.⁷⁰

3.6 Zánik manželství

„§ 93 Manželům není nikterak dovoleno, aby zrušili manželský svazek o své újmě, třebas oba v tom byli zajedno; nechť již tvrdí, že je manželství neplatné, nebo chtějí provést rozlukou manželství anebo jen rozvod od stolu a lože.“⁷¹

Jinými slovy Všeobecný občanský zákoník tak připouštěl zrušení manželského společenství formou prohlášení neplatnosti. Dále pak bylo možné skutečné zrušení rozlukou a v neposlední řadě smrtí jednoho z manželů (nebo prohlášením za mrtvého). Způsob zániku se lišil podle vyznání manželů.⁷²

3.6.1 Neplatnost manželství

Z moci úřední se za neplatná manželství označovala ta, která vznikla i přes nějakou již v předešlém textu zmíněnou manželskou překážku (úprava manželských překážek mající tento účinek v § 56, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 75, 119). Jinak byla aktivita ponechána na osobě, která byla uzavřením manželství zkrácena na svých právech. Tato osoba pak mohla podat žádost, ve které požadovala prohlášení neplatnosti manželství. Právo žádat o prohlášení neplatnosti manželské smlouvy

⁶⁹ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁷⁰ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-886432-93-9. str. 71.

Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁷¹ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁷² KADLECOVÁ, M., SCHELLE, K., VESELÁ, R., VLČEK, E. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, 279s. ISBN 978-80-7380-041-3. str. 136.

měla pouze strana, která nenesla vinu. Tohoto práva osoba pozbývala, pokračovala-li v manželství i přes to, že o překážce způsobující neplatnost věděla. Manželství, které uzavřel nezletilec nebo chráněnc, měl právo odporovat otec nebo poručník. Podmínkou zde bylo trvání otcovské moci, popř. poručenství.⁷³

K projednání neplatnosti manželské smlouvy byl podle zemského práva příslušný fiskální úřad okresu, ve kterém měli manželé řádné bydliště.⁷⁴

Bylo-li možné překážku odstranit dohodou, mělo tak být zemským právem učiněno. Nebyla-li dohoda možná, mělo zemské právo o platnosti manželství autoritativně rozhodnout.⁷⁵

Manželství se považovalo za platné do té doby, než se prokázal opak. Manželská překážka, která byla namítána, tedy musela být bez pochyb prokázána.⁷⁶

Zvláštní úprava pak platila u překážky nemohoucnosti. Překážku nemohoucnosti bylo možné provést důkazem znalce, kterým byl zkušený lékař nebo ranhojič, popřípadě porodní bába. Nebylo-li možné určit, zda je překážka trvalé či přechodné povahy, byli manželé povinni ještě rok spolu žít. Vyšlo-li najevo, že nemohoucnost trvala po celou dobu určené lhůty, prohlásilo se manželství za neplatné.⁷⁷

3.6.2 Skutečné zrušení manželství

„§ 103 Dohodnou-li se oba manželé o rozvodu od stolu a lože a jsou-li zajedno o jeho podmínkách, musí jim soud jej povolit, šetře následující opatrnost.“⁷⁸

Manželé, kteří se chtěli rozvést, oznámili nejdříve své rozhodnutí faráři, který jim byl povinen připomenout slib, který si při sňatku dali, a upozornit je na nepříznivé důsledky. Tato domluva se třikrát opakovala. Jestliže na svém rozhodnutí i po snahách faráře trvali, farář jim vydal písemné vysvědčení, že jeho snahy vešly vniveč. Toto osvědčení pak spolu s žádostí o rozvod manželé podali u řádného soudu. Soud je následně vyzval, aby se osobně dostavili. Potvrdili-li manželé, že na

⁷³ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁷⁴ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁷⁵ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁷⁶ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁷⁷ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁷⁸ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

rozvodu trvají a že se dohodli jak na rozvodu, tak na majetkových a vyživovacích poměrech, soud jim bez dalšího otálení rozvod povolil. Toto rozhodnutí pak poznamenal do soudních spisů.⁷⁹

Byl-li jeden z manželů nezletilec nebo chráněnc, mohl dát k rozvodu svolení, ale k dohodě o jmění manželů a o výživném bylo zapotřebí souhlasu zákonného zástupce a poručenského soudu.⁸⁰

Nechtěla-li jedna strana s rozvodem souhlasit a měla-li druhá strana důvody, za kterých nebylo možné po právu na manželství trvat, soud věc z moci úřední prošetřil a rozhodl ve věci. Soud mohl ohrožené straně ještě před rozhodnutím ve věci povolit oddělené bydlení. I tomuto rozhodnutí musela předcházet snaha faráře o urovnání sporu mezi manželi a jeho písemné vysvědčení.⁸¹

Uznat rozvod bylo možné jen z důležitých důvodů. A to sice: „*Byl-li žalovaný uznán vinným cizoložstvím nebo zločinem; opustil-i žalujícího manžela zlomyslně nebo vedl-li nepořádný život, takže byly ohroženy značná část jmění žalujícího manžela nebo dobré mravy rodiny; dále nebezpečné úklady životu nebo zdraví; těžké zlé nakládání nebo podle poměru osob velmi citelné, opětované ubližování; trvalé tělesné vady spojené s nebezpečím nákazy.*“⁸²

Pro rozvedené manžele, kteří se k sobě opět chtěli vrátit, existoval institut způsobilosti opětného spojení. Dříve rozvedení manželé se tak mohli opět spojit. Toto spojení muselo být oznámeno řádnému soudu. Chtěli-li se poté opět rozvést, považovalo se za rozhodující to, co bylo psáno u rozvodu prvního.⁸³

3.6.3 Rozluka u jednotlivých náboženských vyznání

Úplná rozluka u katolíků nepřipadala v úvahu. „*§111 Svazek platného manželství katolických osob může býti rozloučen jen smrtí jednoho manžela. Rovněž nerozvázatelný je svazek manželský, byla-li i jen jedna strana již v době uzavření sňatku příslušníci katolického náboženství.*“⁸⁴ Byl jim povolen pouze rozvod od stolu

⁷⁹ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁸⁰ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁸¹ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁸² Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁸³ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

⁸⁴ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém].

a lože. Manželé tak spolu nemuseli skutečně žít, ale manželství trvalo i nadále. Pro katolíky byla rozluka zakázaná až do roku 1919.⁸⁵

Rozluka tak mohla být praktikována pouze u nekatolíků. „§ 115 *Nekatolickým křesťanským vyznavačům dovoluje zákon, že mohou podle svých náboženských pojmů z důležitých důvodů žádati za rozluku manželství.*“⁸⁶ Důvody pro rozluku byly obdobné těm, které jsem uváděla výše.

U židovského obyvatelstva byla rozluka možná například z důvodů cizoložství, odsouzení do žaláře na 5 let a více, zlomyslného opuštění manžela, úkladů o jeho život, zlého nakládání či nepřekonatelného odporu.⁸⁷ Výjimky pro židovstvo byly upraveny v § 123 – 136. Týkaly se i dalších institutů, jako například manželských překážek a dalších.⁸⁸

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že ani tak převratné dílo, jako byl Všeobecný občanský zákoník nedokázal překonat problémy, které se v manželském právu vyskytovaly již za vlády Josefa II. Stále zde existovala protichůdnost, kterou spatřuji ve dvojím aparátu spravujícím oblast manželského práva. Docházelo zde ke střetu mezi orgány církve a státními orgány. Manželské právo se v tomto směru dočkalo změny až konkordátem v roce 1855, kterému se budu věnovat v následující kapitole.⁸⁹

⁸⁵ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80.86432-93-9. str. 71.

⁸⁶ Císařský patent ze dne 1. června 1811, č. 946 Sb. zák. soud. In: aspi Wolters Kluwer ČR [právní informační systém] .

⁸⁷ KADLECOVÁ, M., SCHELLE, K., VESELÁ, R., VLČEK, E. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, 279s. ISBN 978-80-7380-041-3. str. 136.

⁸⁸ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 514.

⁸⁹ KADLECOVÁ, M., SCHELLE, K., VESELÁ, R., VLČEK, E. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, 279s. ISBN 978-80-7380-041-3. str. 136.

4. Vývoj právní úpravy manželství do konce první světové války.

Jak jsem již popsala v předešlé kapitole, i nadále přetrvávaly rozpory mezi úpravou manželského práva v kanonickém právu a právu státním. Na rozdíl od Josefa II., který v případě rozporů upřednostňoval řešení pomocí státní úpravy. Tedy podle manželského patentu, císař František se po setkání s papežem přikláněl ve prospěch církve. Díky tomuto tak mohli například kněží odmítnout dát požehnání sňatku z důvodu kanonických překážek, byť státem tyto překážky nebyly upraveny. Za další ústupky katolické církvi lze považovat vydání úředního výkladu občanského zákoníku rakouskou vládou. Jednalo se o dekrety z roku 1814 a 1835. Tyto dekrety zavedly například novou manželskou překážku tzv. překážku katolicismu. Pakliže došlo k rozluce smíšeného manželství, mohla strana evangelická uzavřít manželství nové. Oproti tomu strana katolická musela počkat až do smrti evangelického manžela.⁹⁰

V roce 1841 (za vlády Metternicha) byla řešena otázka smíšených manželství. Tedy manželství mezi katolíkem a evangelíkem. Rakouskou vládou byla přijata papežská instrukce, která nařizovala, aby se kněží nejprve snažili snoubencům sňatek rozmluvit. Pokud snoubenci nebyli ochotni od sňatku ustoupit, byli kněží nuceni provést oddávky jen proti reversu evangelické strany. Ta musela slíbit, že nebude katolického manžela přemlouvat, aby ztratil katolickou církev. Další požadavek se týkal dětí narozených z takového manželství, neboť tyto děti musely být vychovávány v katolickém vyznání. V odlišném případě byl sňatek zapsán do matriky bez církevních obřadů.⁹¹

4.1 Období konkordátu

Významným počinem bylo vydání konkordátu v roce 1855, tedy v době bachovského absolutismu. Konkordát byl výsledkem mnohaletého vyjednávání mezi rakouským císařstvím a apoštolským stolcem. Za rakouskou vládu vedl jednání prof. Josef Othmara von Rauscher. Konkordát byl podepsán 18. srpna 1855. Přenášel příslušnost veškeré manželské problematiky katolíků na církev. Článek II. konkordátu nám říká toto: *„Jest naší vůlí, aby biskupské soudy manželské vešly co nejvíce v život také v těch zemích, které posud nebyly, aby rozhodovaly o*

⁹⁰ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 72.

⁹¹ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 72.

*manželských záležitostech našich katolických poddaných podle čl. X. konkordátu. Dobu, kdy mají zahájit svoji působnost, dáme oznámiti po vyslechnutí biskupů. Zatím budou oznámeny i nutné změny občanských zákonů o věcech manželských. Až potud zůstávají v platnosti dosavadní zákony pro manželství našich katolických poddaných, a naše soudy mají rozhodovati podle nich o občanské platnosti těchto manželství a o právních účincích z toho vyplývajících.*⁹²

Katolíci tak byli vyňati z působnosti Všeobecného občanského zákoníku v oblasti manželského práva. Státu tak byla ponechána jen úprava občanských účinků sňatku. Císařský patent č. 185 ř. z. z 8. října 1856 zavedl další změnu. Pro katolíky byla zrušena platnost manželského práva Všeobecného občanského zákoníku⁹³. Spolu s tím byly pro církevní soudy vydány instrukce, které určovaly pravidla kanonického práva hmotného a procesního. O platnosti katolických manželství podle předpisů kanonického práva tak měly rozhodovat diecézní konzistorní soudy. Existovala zde možnost odvolání. Odvolací instanci představovali biskupové a posléze sám papež. Stát se měl tedy zdržet jakýchkoliv zásahů do této sféry.⁹⁴

Konkordát se vztahoval i na nekatolíky, a to v případě smíšených manželství. Jejich osudy spadaly pod katolické církevní soudy. Nerozlučitelná manželství byla i ta, ve kterých byla při jejich uzavření jen jedna strana katolického vyznání.⁹⁵

Někteří autoři se shodují, že pro osoby vyznávající katolické náboženství, znamenalo toto období návrat do doby předjosefínské.⁹⁶

Následovalo téměř dvacetileté období, během kterého se vyskytlo několik pokusů o úpravu manželského práva. Pokusy o změnu (včetně náboženského ediktu z roku 1861) zůstaly jen na papíře, a nevešly tak nikdy v život.⁹⁷

⁹² Císařský patent ze dne 5. listopadu 1855 č. 195 ř. z. kterým se vyhláší umluva (konkordát) uzavřená mezi Svatou Stolicí a Rakouským císařstvím r. 1855 (čl.II.) dostupný na: spcp.prf.cuni.cz/lex/195-1855.htm – císařský patent.

⁹³ Císařský patent ze dne 5. listopadu 1855 č. 195 ř. z. kterým se vyhláší umluva (konkordát) uzavřená mezi Svatou Stolicí a Rakouským císařstvím r. 1855 dostupný na: spcp.prf.cuni.cz/lex/195-1855.htm – císařský patent.

⁹⁴ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 519.

⁹⁵ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 519.

⁹⁶ DVOŘÁK, J., MALÝ, K. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Česká republika: Wolters Kluwer, 2011, 687s. ISBN 978-880-7357-753-7. str. 405.

⁹⁷ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 520.

4.2 Období od roku 1867

Změna manželského práva se tak uskutečnila až v době rakousko-uherského vyrovnání. Až po roce 1867 mohli výraznějším způsobem zasáhnout do manželského práva liberálové. Vídeňská sněmovna v prosinci téhož roku schválila články týkající se základních občanských práv. Vedle další úpravy tyto články zaručovaly náboženskou svobodu. Začátkem roku 1868 došlo ke zrušení politických konsenzu sňatku.⁹⁸

K výraznějšímu posunu v oblasti manželského práva přispěly tzv. květnové zákony. Jednalo se o zákon č. 47 ř. z. a zákon č. 49 ř. z. z 28. května roku 1868.

Zákon č. 47 ř. z. obnovoval platnost Všeobecného občanského zákoníku pro oblast manželského práva. Ve článku I. stojí toto: „*Na místě těchto zákonů zrušených nabude platnosti také v příčině katolíků kapitola druhá obecného zákoníka občanského, vyd. 1. června 1811, o právu manželském, a zákonové i nařízení potomně k ní vydaní, pokud toho času, když nabyl moci patent, daný 8. října 1856, č. 185 zákoníka říšského, již byli vyšli a tímto zákonem nejsou změní*“⁹⁹. Zrušenými zákony se má na mysli císařský patent č. 185 zákoníku říšského ze dne 8. října 1856 a patent č. 195 zákoníku říšského, který nabyl platnosti 1. ledna 1857.¹⁰⁰

Tento zákon tedy uváděl znovu v účinnost hlavu druhou část první ABGB. Manželské spory byly znovu svěřeny světským soudům, a to i v případě katolíků. Zákon také zakládal možnost subsidiárního civilního formálního sňatku pro katolíky, kterým katolická duchovní správa odepřela možnost uzavření církevního sňatku. Dále zde byl upraven způsob ohlášek, oddavek a v neposlední řadě rozvedení a rozloučení manželství.¹⁰¹

Zákon č. 49 ř. z., nazýván zákonem interkonfesním, přinesl změnu v poměrech dětí zrozených ze smíšených manželství. Zákon tuto problematiku upravoval takto: „*Jest-li manželství smíšené, následují synové náboženství otcova a dcery náboženství matčina. Manželé však mohou dříve než vejdou v manželství anebo potom smlouvou ustanovit, že to má být naopak, aneb že všechny děti mají následovati náboženství otcova nebo všechny náboženství matčina.*“¹⁰²

⁹⁸ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1. díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 520.

⁹⁹ zákon č. 47 ze dne 25. května 1868 dostupný na: spcp.prf.cuni.cz/lex/47-1868.htm – 47/1868 ř.z.

¹⁰⁰ zákon č. 47 ze dne 25. května 1868 dostupný na: spcp.prf.cuni.cz/lex/47-1868.htm – 47/1868 ř.z.

¹⁰¹ zákon č. 47 ze dne 25. května 1868 dostupný na: spcp.prf.cuni.cz/lex/47-1868.htm – 47/1868 ř.z.

¹⁰² zákon č. 49 ze dne 25. května 1868 jímžto se pořádají poměry mezináboženské občanů státních v příčinách v něm jmenovaných dostupný na: spcp.prf.cuni.cz/lex/49-1868.htm – 49.

Reakcí na porušování konkordátu ze strany rakouského státu bylo vypovězení konkordátu papežem roku 1870. Částečná novelizace některých ustanovení občanského zákoníku nedostala souhlas od panské sněmovny. Manželské právo se tak nedočkal změny a neslo se v duchu úprav Josefa II.¹⁰³

Změnu pro osoby nenáležící k žádné církvi přinesl zákon č. 51/1870 ř. z. Tímto zákonem byla zavedena povinná občanská forma uzavírání sňatku pro osoby, které nenáležely k žádné církvi nebo společnosti náboženské zákonem uznané.¹⁰⁴

Snaha o reformaci manželského práva pokračovala i na začátku 20. století, ale ani v tomto období se nekonaly změny. Úplné zastavení reformačních snah v oblasti manželského práva přinesla první světová válka. Během první světové války došlo jen k částečné revizi občanského zákoníku. Výsledkem se staly tři novely. Dvě z těchto tří novel se týkaly rodinného práva, a to císařský patent č. 276/1914 ř. z. a č. 69/1916 ř. z., později doplněné nařízením o generálním poručenství č. 196/1916 ř. z. Upravovaly především vzájemné vztahy mezi rodiči a dětmi. Hlavním cílem byla alimentární práva dětí, mělo se jimi usnadnit osvojení dětí osobami, které byly finančně lépe zajištěné než, byly jejich vlastní rodiče. Bylo zde upraveno také poručenství.¹⁰⁵

¹⁰³ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 520.

¹⁰⁴ zákon č. 51 ze dne 9. dubna 1870 o manželstvích osob takových, které nenáleží k žádné církvi neb společnosti náboženské zákonem uznané, a o vedení rejstříku narozených, oddaných a zemřelých v příčině těchto osob Dostupný na: spcp.prf.cuni.cz/lex/51-1870htm. – 51. (15.3.2014).

¹⁰⁵ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 520.

5. Právní úprava manželství po vzniku ČSR do poloviny 20. století

Po konci první světové války následoval rozpad rakousko-uherské monarchie. Následoval vznik Československé republiky dne 28. října 1918. Patrně se nepočítalo s tak rychlým průběhem a snad i proto přípravy na samostatný Československý stát neprobíhaly dostatečně rychle. Kodifikační práce, které byly započaty od počátku roku 1918, nebyly schopny připravit samostatnou úpravu pro náš stát. Prvním zákonem se tedy stal velmi narychlo sepsaný zákon č. 11/1918 Sb., tzv. „recepční norma“.¹⁰⁶

Článek II. tohoto zákona uváděl: „*Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti.*“¹⁰⁷ Recepční normou tedy došlo k převzetí rakouského a uherského právního řádu (česká a moravskoslezská část republiky recipovala právo rakouské, Slovensko a Podkarpatská Rus zůstaly převážně u práva uherského). Tímto zákonem měla být zajištěna právní kontinuita na dobu přechodnou. Pro oblast občanského a rodinného práva znamenal tak setrvání u určité dualistické úpravy. Unifikovat občanské právo se stalo úkolem pro ministerstvo spravedlnosti ve spolupráci s ministerstvem pro sjednocení zákonů a organizaci správy.¹⁰⁸

Snaha o změnu v poměrech rodinného práva se projevila velmi brzy. Dr. Bouček spolu s dalšími poslanci podal návrh na úpravu manželského práva na zasedání Národního shromáždění Československého. Tento návrh obsahoval pouhých šest paragrafů. Manželství bylo považováno za občanskou smlouvu. Forma sňatku byla ponechána na vůli manželů. Tím se tedy dostal civilní a církevní sňatek na stejnou úroveň. V paragrafu druhém byly zrušeny náboženské překážky. Manželství se tímto návrhem stalo rozlučitelným, a to bez ohledu na druh vyznání. Na Slovensko se tento návrh neměl vztahovat. Nepředpokládaly se větší problémy s přijetím tohoto návrhu, ale důvodová zpráva obsahovala řadu výtek. Kompromisem se pak stal návrh, který byl sněmovnou odsouhlasen 22. května 1919. Ve sbírce byl

¹⁰⁶ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 293.

¹⁰⁷ zákon Národního výboru československého ze den 28. října 1918 o zřízení samostatného československého státu, vyhlášený plakáty a v novinách 29. října 1918 IN VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 294.

¹⁰⁸ VESELÁ, R. *Vznik Československé republiky a novelizace rodinného práva*. Právnická Fakulta Masarykovy univerzity, Česká republika Dostupné na: www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/historie/vesela.pdf (12.3.2014).

zákonů posléze vyhlášen pod číslem 320/1919., zvaný rozlukový zákon nebo také manželská novela.¹⁰⁹

5.1 Rozlukový zákon

Rozlukový zákon manželství modifikoval následujícím způsobem.

Paragraf 1 až 7 upravoval institut vyhlášek. Jednalo se o veřejné oznámení budoucího manželství, a to formou občanskou či církevní. Vyhlášky obsahovaly jméno, příjmení obou snoubenců, jejich rodiště, stav a bydliště. Dále pak výzvu, aby každý kdo by věděl o nějaké překážce tuto překážku oznámil. Příslušný pro správu vyhlášek byl okresní úřad, popřípadě obecní úřad s vlastním statutem. Na Slovensku tato správa příslušela matrikám. Vyhlášky pak musely být vyvěšeny na úředních deskách příslušných úřadů (politických i obecních) alespoň po dobu deseti dní. Dle § 5 pak k platnosti vyhlášek a následně i k platnosti manželství postačovalo uveřejnění na úředních deskách po dobu 5 dní.¹¹⁰

„Až do vzniku první republiky byla civilní forma sňatku pouze doplňující formou. Panující ovšem zůstala forma církevního sňatku.“¹¹¹

Rozlukový zákon zaváděl fakultativní církevní sňatek. Snoubencům byla tedy dána volba, zda sňatek uzavřou v kostele nebo na okresním úřadě. Dle § 8 se přivolení k manželství prohlašovalo před předsedou úřadu okresního popř. obecního úřadu nebo jeho zástupcem. Pro Slovensko platilo prohlášení před matrikářem. Přítomni museli být dva svědci a zapisovatel. Příslušnost byla dána úřadu, který manželství vyhlásil.¹¹²

Existovala zde i možnost zastoupení na základě plné moci. Bylo k tomu ovšem třeba dovolení politického úřadu II. stolice (župana). Osoba, se kterou mělo být manželství uzavřeno, pak musela být v plné moci přesně označena.¹¹³

O uzavření manželství se pořizoval úřední zápis, který podepisovali manželé, svědci a úřední osoby. Toto však nemělo vliv na platnost manželství.¹¹⁴

¹⁰⁹ VESELÁ, R. *Vznik Československé republiky a novelizace rodinného práva*. Právnická Fakulta Masarykovy univerzity, Česká republika Dostupné na:

www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/historie/vesela.pdf (11.3.2014)

¹¹⁰ zákon č. 320/1919 Sb. Národního shromáždění, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství Dostupné na: spcp.prf.cuni.cz/lex/320-19.htm – zákon 320/1919 Sb. z. a n.

¹¹¹ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 523.

¹¹² zákon č. 320/1919 Sb. Národního shromáždění, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství.

¹¹³ zákon č. 320/1919 Sb. Národního shromáždění, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství - § 9.

O vyhláškách a o sňatcích pak politické okresní/obecní úřady vedly knihu vyhlášek a knihu sňatků. Na požádání z nich vydávali vysvědčení.¹¹⁵

Dle § 12 bylo stranám již civilně oddaným umožněno uzavřít následně i církevní sňatek. Zákon toto upravoval takto: „*Stranám občansky již oddaným je dáno na vůli, chtě-li se podrobit také obřadům církevním. Preje-li si snoubenci pouze sňatek církevní, konají se vyhlášky a oddavky u příslušného duchovního správce. Při smíšeném náboženství snoubenců vyhlášky se konají u obou duchovních správců, oddavky u jednoho z nich neb u obou podle vůle snoubenců.*“¹¹⁶ O případu opačném, tedy nejdříve církevní sňatek a posléze civilní, se zákon nezmiňoval.

Průlomovou otázkou se stala problematika rozluky manželství. Zde si dovoluji citovat důvodovou zprávu k tomuto zákonu, kde bylo poměrně podrobně vysvětleno, z jakého důvodu se povolovalo trvalé rozloučení manželství s následnou možností uzavřít manželství nové. „*Navrhujeme-li, aby rozlučitelnost, zákonem občanským zásadně přípustná, rozšířena byla i na manželství katolická, činíme tak z důvodů nejvážnějších. Vede nás k tomu přesvědčení, že uzákonění předlohy poslouží veřejné mravnosti, že vyhoví oprávněným požadavkům desetitisíců nešťastných spoluobčanů a že uchrání tisíce nevinných dětí, hrozící jim zkázy. Také významu rozluky pro manžely samy netřeba obšírně doličovat. Stačí poukaz k tomu, co Ungrem bylo o věci pověděno. Rozvod je toliko paliativním prostředkem, při tom namnoze záhudným. Přirovnal bych jej k těm lékům, které sice nemoc vyléčí, ale organismus přes to poškozují. Mladý muž nebo mladá žena, jejichž manželství záhy ztroskotalo, pouhým rozvodem odsouzeni jsou k celibátu, který nesnadno bývá dodržován. Muže vhání v náruč nevěstkám, s příšernými toho důsledky, a žena, dojde-li na těhotenství mimomanželské, sahá k opatřením ničící potomstvo a ohrožujícím její vlastní život. Jediným východiskem je rozluka, umožňující nový sňatek.*“¹¹⁷

Samotná rozluka byla upravena v § 13 tohoto zákona. Pod písmenem „a“ až „i“ zde byl taxativní výčet důvodů pro rozluku manželství. O rozluku každého manželství bylo možno žádat z následujících důvodů:

¹¹⁴ zákon č. 320/1919 Sb. Národního shromáždění, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství - § 10.

¹¹⁵ zákon č. 320/1919 Sb. Národního shromáždění, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství - § 11.

¹¹⁶ zákon č. 320/1919 Sb. Národního shromáždění, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství - § 12.

¹¹⁷ zákon č. 320/1919 Sb. Národního shromáždění, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství - Důvodová zpráva.

- a) dopustil-li se druhý manžel cizoložství,
- b) nebo byl-li pravomocně odsouzen do žaláře nejméně na tři léta, nebo na dobu kratší, avšak pro trestný čin vyšlý z pohnutek, nebo spáchaný za okolností svědčících o zvrhlé povaze,
- c) opustil-li svého manžela zlomyslně a nevrátil-li se na soudní vyzvání do šesti měsíců (nebyl-li jeho pobyt znám, soudní výzva se uveřejnila),
- d) ukládal-li druhý manžel o manželův život nebo zdraví,
- e) nakládal-li jím vícekrát zle, ubližoval-li mu těžce, nebo ho opětovně urážel na cti,
- f) vedl-li zhýralý život,
- g) pro trvale nebo periodicky probíhající chorobu duševní, která trvá tři léta (pro těžkou duševní degeneraci vrozenou nebo získanou, zahrnuta v ní byla těžká hysterie, pijáctví nebo navyklé nadužívání nervových jedů, jež trvalo dvě léta) pro padoucí nemoc, trvající alespoň rok s nejméně šesti záchvaty v roce nebo s přidruženou duševní poruchou,
- h) nastal-li tak hluboký rozvrat manželství, že na manželích nelze spravedlivě požadovati, aby setrvali v manželském společenství. Rozluku nešlo vyslovit k žalobě manžela, který byl rozvratem převážně vinen.
- i) Pro nepřekonatelný odpor. Žalobě bylo možno vyhovět jen tehdy, připojil-li se k žádosti o rozluku třeba i dodatečně také druhý manžel. V tomto případě však nebylo třeba rozluku ihned povolit, nýbrž bylo možné napřed uznat rozvod od stolu a lože a to třeba i vícekrát.¹¹⁸

V těchto řízeních mělo být postupováno podle platných předpisů, které upravovaly neplatnost manželství.¹¹⁹

Rozluka upravená tímto zákonem se vztahovala i na manželství uzavřená před účinností tohoto zákona.¹²⁰

„Následující ustanovení byla věnována otázkám přeměny rozvodu v rozluku, přičemž z důvodové zprávy vyplývá, že vedoucí myšlenkou §§ 15 – 17 bylo zamezit, aby oklikou dobrovolného rozvodu nebyla lehkovázně zaváděna rozluka dohodou manželů, ušetřit stranám dvojí trapné probírání nejintimnějších rodinných

¹¹⁸ zákon č. 320/1919 Sb. Národního shromáždění, kterým se míní ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství - §13.

¹¹⁹ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 526.

¹²⁰ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 526.

záležitosti, uchránit je dvojích soudních nákladů a konečně zamezit přílišnému přetížení soudů.“¹²¹

Přeměna rozvodu v rozluku byla možná za předpokladu, že manželství bylo již soudem rozvedeno. Dle § 15 mohl každý z rozvedených manželů požádat o rozluku z důvodu nepřekonatelného odporu. Podmínkou byla lhůta od následného rozvodu, jejíž dodržení bylo nutné. Byl zde nastaven dvojí metr. Pro manželství, která byla uzavřena před novelou, byla tato lhůta šestiměsíční. Pro manželství uzavřená po novele byla tato lhůta vyměřena na dobu jednoho roku.¹²²

Pro tuto problematiku zákon rozlišoval manželství trojího druhu. A to sice manželství rozvedená před vydáním rozlukového zákona, dále pak manželství rozvedená dobrovolně, a nakonec manželství rozvedená dle § 107 – 109 obecného občanského zákoníku. Přeměna se řídila zásadami nesporného řízení.¹²³ Příslušným soudem pro žádost o rozluku byl sborový soud první stolice. Rozvedení manželé mohou uzavřít nový sňatek poté, co výrok soudu o rozvedení jejich manželství nabyl právní moci.¹²⁴

Dále následovaly derogační ustanovení rušící vybrané manželské překážky. Jednalo se například o svěcení a řeholní sliby, překážku katolicismu, cizoložství. Upravena byla i manželská překážka švagrovství. Zrušeno bylo i zvláštní vymezení manželských překážek pro židovské obyvatelstvo.¹²⁵ Ustanovení § 26 obsahoval možnost prominutí překážky, a to na žádost stran, která se předkládala politickému úřadu druhé stolice z důležitých důvodů.¹²⁶

Dle § 27 se pak smírčí pokusy před rozvodem konaly výhradně před soudem. Jednalo se tedy o změnu oproti dřívější úpravě, kdy se tyto smírčí pokusy odehrávaly před církevním hodnostářem.¹²⁷

Co se týče dvojího užívání manželského práva na území Československého státu je nutné poznamenat, že manželský zákon č. 320/1919 Sb. se na území

¹²¹ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 526.

¹²² VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 526.

¹²³ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 526.

¹²⁴ zákon č. 320/1919 Sb. Národního shromáždění, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství - §22.

¹²⁵ KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, 281s. str. 166.

¹²⁶ zákon č. 320/1919 Sb. Národního shromáždění, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství - §25 – 26.

¹²⁷ zákon č. 320/1919 Sb. Národního shromáždění, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství - §27.

Slovenska a Podkarpatské Rusi užíval jen částečně. Až manželská novela uváděla v platnost na tomto území církevní sňatek. Další odlišnost byla mezi jednotlivými územími našeho státu v užívání ustanovení týkajících se rozvodu. Rozvod se na území Slovenska a Podkarpatské Rusi neužíval. V této právní oblasti zde i nadále platila stará úprava z roku 1894, podle které manželství zanikalo smrtí jednoho z manželů, soudním rozloučením a prohlášením manželství za rozloučené soudem. V tomto směru na území Slovenska a Podkarpatské Rusi zůstaly i po manželské novele poměry nedotčené.¹²⁸

K provedení tohoto zákona bylo 27. června 1919 vydáno vládní nařízení č. 362 Sb. Nařízení obsahovalo v souhrnu pět článků, které jen upřesňovaly některé skutečnosti. Jednalo se například o upřesnění § 13 písmeno c), kdy dikce zákona říkala: „*opustil-li svého manžela zlomyslně a nevrátil-li se na soudní vyzvání do šesti měsíců. Není-li pobyt jeho znám, budiž soudní vyzvání učiněno veřejně*“¹²⁹. Nařízení upřesňovalo, kdo byl oprávněn tento návrh, který se týkal výzvy k návratu podat. Dále upravoval důvody k návrhu, a konečně způsob uveřejnění výzvy v případě, že nebylo možné doručení výzvy osobě manžela. Dále nařízení upřesňovalo způsoby rozluky podle jednotlivých druhů manželství, o kterých jsem se již zmiňovala výše.¹³⁰

Manželské novela se tak bezpochyby stala nejzásadnějším zásahem do vývoje manželského práva na našem území do začátku 2. světové války. I přesto se však nepodařilo sjednotit úpravu pro celé naše území, a tím tak nebyla odstraněna jakási „dualistická úprava“. Stále zde existoval dvojí právní režim upravující manželské právo. Vyskytující se problémy měly být vyřešeny zamýšlenou reformou manželského a rodinného práva. Ta se ovšem nekonala, čímž se poměry manželského a rodinného práva upravovaly pouze dílčí zákonnou úpravou týkající se například ochrany dětí v cizí péči a dětí nemanželských (zákon 256/1921 Sb.), osvojení (zákon č. 56/1928 Sb.), alimentární problematiky (zákon č. 4/1931 Sb.).¹³¹

¹²⁸ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 527.

¹²⁹ zákon č. 320/1919 Sb. Národního shromáždění, kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství - § 13 pís. c.

¹³⁰ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 528.

¹³¹ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 76-77.

5.2 Návrh občanského zákoníku

Recepční norma, která přejímala rakousko-uherskou úpravu měla provizorně překlenout období, než bude vytvořena vlastní úprava pro Československý stát. Zamýšleno bylo vytvořit systém jednotného práva. Snahou bylo vytvořit vlastní nový občanský kodex, který by konečně odstranil starý pořádek. V rámci občanského kodexu by tak došlo k úpravě i manželského práva¹³².

Zprvu se jevílo, že pouze rychlé vydání nového občanského zákoníku platného pro celé území nově vzniklého Československého státu je tím správným řešením. Občanské právo bylo (a je) totiž chápáno za právo natolik důležité, neboť se dotýká všech občanů daného státu. Situace však tomuto řešení nebyla nakloněna. Bylo zde v první řadě nutno vyřešit hospodářskou a sociální otázku, posléze i další nepříznivé pozůstatky z 1. světové války. Proto zákonodárci usoudili, že vydání nového občanského zákoníku v tehdejší složité situaci nebylo možné. V úvahu přicházel překlad občanského zákoníku z roku 1811 do českého jazyka, který by byl doplněn o zákony do té doby vydané. Tento překlad se měl posléze stát novým zákoníkem občanským. Ani tato snaha se však neseťkala s konečným souhlasem. Dle názoru odborníků tato úprava pro potřeby běžného života nepostačovala.¹³³

V roce 1920 tedy ministerstvo spravedlnosti započalo s přípravami na revizi dosavadního občanského zákoníku. Setkání o reformě občanského práva se zúčastnilo za přítomnosti zástupců odborných kruhů, teoretiků, praktiků.¹³⁴

Problematika manželského a rodinného práva byla v rámci revizní komise svěřena čtvrtému subkomitétu pod vedením profesora Kafky. Z předloženého návrhu z roku 1924 bylo patrné, že autoři převzali pouze ustanovení zákona č. 320/1919 Sb., které do zákoníku zapracovali a doplnili o některá zjednodušení a zlepšení. Manželské právo se tedy nedočkalo žádné výrazné změny. To bylo důvodem pro zamítnutí tohoto návrhu z katolické strany.¹³⁵

Úkolem druhé etapy superrevizních prací v roce 1925 bylo dát dohromady jednotlivé výsledné práce všech subkomisí a vytvořit z nich tak jeden celek.¹³⁶

¹³² VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 536-537.

¹³³ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 536-537.

¹³⁴ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 537.

¹³⁵ KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, 281s. str. 171-171.

¹³⁶ KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, 281s. str. 171-171.

Co se týče manželského práva, superrevizní návrh nepřinášel výrazné změny. Stále byl ponechán obligatorní civilní sňatek. Návrh pouze odstraňoval některé manželské překážky, zrovnoprávňoval postavení ženy v rodině a nově také zavedl manželskou moc nad dětmi.¹³⁷

Ve třicátých letech do oblasti manželského a rodinného práva zasáhly politické rozpory. „Z prvního dílu osnovy z roku 1931, který podobně jako první díl původního zákoníku zahrnoval oblast práva osob a práva rodinného, přešly do prvního dílu vlastního návrhu pouze předpisy o osobách, sloučené v hlavu 3. Do vládního návrhu nebyly pojaty hlavy 2 až 5 osnovy, které upravovaly právo rodinné, konkrétně právo manželské, právní poměry mezi rodiči a dětmi, osvojení, poručenství a opatrovnictví, podpory.“¹³⁸ Oproti tomu některá ustanovení rakouského zákoníku byla do návrhu zahrnuta.¹³⁹

V osnově návrhu z roku 1937 tak převážná část úpravy manželského a rodinného práva absentuje. Z důvodové zprávy vyplývalo, že ještě nenastala vhodná doba k úpravě této oblasti, přičemž z toho důvodu tedy byla tato sporná část vyloučena. Neboť by bránila v posunu částem rekodifikovaným, které již byly náležitě připraveny. Osnovou byly upraveny jen předpisy týkající se postavení dětí v moci otcovské, poručenství, manželského práva majetkového. Ani v jejich případě se ovšem nakonaly výrazné změny.¹⁴⁰

Snaha o rekodifikaci manželského a rodinného práva tak skončila úpravou pouhého torza této právní oblasti. Veškerým dalším snahám uvést občanský zákoník v život učinil přítrž Mnichovský diktát a po něm následující období okupace a protektorátu¹⁴¹.

5.3 Protektorát Čechy a Morava

„Dne 15. března 1939 se stal rozhodujícím mezníkem v životě českého národa. Byl vojenským, politickým i mravním epilogem Mnichova a zároveň novým svědectvím hluboké krize, do níž se koncem třicátých let Evropa dostala. Hned druhý den po zahájení okupace, tedy 16. března 1939, vydal Hitler Výnos o zřízení

¹³⁷ KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, 281s. str. 171-171.

¹³⁸ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 542.

¹³⁹ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 542.

¹⁴⁰ KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, 281s. str. 173-174.

¹⁴¹ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 543.

*Protektorátu Čechy a Morava (č. 75/1939 Sb.), zcela protiprávní akt, kterým byly likvidovány všechny do té doby alespoň formálně existující svobody českého národa.*¹⁴²

Na našem území byly vytvořeny tři skupiny obyvatel, pro které platila různá pravidla. V rámci nacistické terminologie se jednalo o plnoprávné (míněno politicky i právně) německé říšské občany. Další skupinou pak byli Češi, kteří nově získali protektorátní příslušnost, a v neposední řadě židé. V jejich případě se jednalo o bezprávné občany, na které se vztahovaly rasistické předpisy. Toto členění mělo význam i pro změny do té doby stávajícího občanského (v mém případě rodinného a manželského) práva.¹⁴³

Významný vliv pro úpravu rodinného a v manželského práva měl již samotný Výnos o Protektorátu Čechy a Morava. Článek druhý tohoto výnosu určil, že obyvatelé protektorátu, kteří byli příslušníky německého národa, byli nově prohlášeni za německé státní příslušníky. Nově se tak v jejich případě aplikovali německé zákony v oblasti osobního statutu včetně německé soudní pravomoci. K provedení výnosu bylo dne 20. července roku 1939 vydáno nařízení, a to „*Nařízení o použití německého práva na německé státní příslušníky v Protektorátu Čechy a Morava s účinností od 1. srpna téhož roku.*“¹⁴⁴ Na příslušníky německého národa se tedy použilo zákonů domovského státu, a to i v případě, že dříve se jednalo o příslušníky československého státu německého původu. Zdůrazněno zde bylo, že speciálně v oblasti práva osobního, rodinného a dědického platí právo domoviny, tedy právo německé. Nařízení se věnovalo i uzavírání sňatků a rozvodů. Německého práva se užívalo v případě, kdy manželství uzavíral muž, který byl německým státním příslušníkem. Podmínkou platnosti manželství bylo uzavření takového sňatku před německým stavovským úředníkem.¹⁴⁵

Zásahem do rodinného práva se pak stalo rozšíření platnosti Norimberských zákonů na obyvatele protektorátu a to sice nařízením č. 85 ze dne 7. března 1942. Toto nařízení pak upravovalo problematiku židů a židovských míšenců. Jednalo se o

¹⁴² VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 349.

¹⁴³ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 76-77.

¹⁴⁴ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 76-77.

¹⁴⁵ VESELÁ, R. *Rodinné právo v době protektorátu*. Brno: Masarykova Univerzita, 2010. Dostupné na : [www.law.muni.cz/sbornik/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Vesela_Renata_\(4462\).pdf](http://www.law.muni.cz/sbornik/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Vesela_Renata_(4462).pdf), (28. 2. 2014).

Sbírka zákonů a nařízení vydána dne 17. března 1939, částka 28, ročník 1939, Dostupné na : ftp.aspi.cz/opispdf/1939/028-1939.pdf. (28.2.2014).

doplnění říšských právních předpisů. Toto nařízení zakazovalo příslušníkům protektorátu uzavírat manželství s osobou, která byla židovského původu. Pouze ministr vnitra mohl udělit výjimku z tohoto zákazu. Jinak manželství uzavřená proti tomuto zákazu byla stíhaná sankcí neplatnosti.¹⁴⁶

Dále následovaly jen méně podstatné změny v oblasti manželského a rodinného práva, konkrétně v předpisech týkajících se sňatků.¹⁴⁷

Drobnější úpravou se stalo nařízení o provedení a doplnění manželského zákona a o sjednocení mezinárodního rodinného práva, které bylo vydáno dne 25. října 1941 jako prováděcí nařízení k manželskému zákonu německému. Jednalo se o poměrně výraznou změnu v rámci do té doby platného práva na území protektorátu. Toto nařízení zasáhlo do úpravy manželského práva hned svou první částí. V té byla upravena neplatnost manželství z důvodu porušení formálních protektorátních předpisů. Dále nařízení upravovalo přeměnu rozvodu v rozluku. Část třetí pak upravovala jednotlivé instituty zasahující do uzavírání manželství, osobní účinky manželství, rozluku a poměry mezi rodiči a dětmi. Vedle tohoto nařízení upravovalo ještě například osvojení, opatrovnictví a další. Čtvrtá část pak obsahovala procesní úpravu rodinného práva. Poslední část byla věnována uznávání cizích rozhodnutí v oblasti manželského práva.¹⁴⁸

Po konci 2. světové války vyvstal problém, co děla se zákonodárstvím pocházejícím z období protektorátu. Zákonodárce roku 1946 upravil možnost derogace a změny soudních rozhodnutí týkajících se rozvodu a rozluky z období Protektorátu. O tuto derogaci nebo změnu mohla žádat osoba, která o rozluku nebo rozvod požádala v době, kdy se důvodně domnívala, že setrváním v manželství by jí hrozila újma z důvodu politické, rasové persekuce. Stejně právo měla i osoba, která by prokázala, že se z totožných důvodů tedy z důvodů politických a rasových nemohla před soudem řádně hájit. Nutno bylo upravit i otázku uznávání soudních popř. úředních rozhodnutí vydaných v zahraničí v oblasti manželských záležitostí.¹⁴⁹

¹⁴⁶ KADLECOVÁ, M., SCHELLE, K., VESELÁ, R., VLČEK, E. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, 279s. ISBN 978-80-7380-041-3. str. 148.

¹⁴⁷ KADLECOVÁ, M., SCHELLE, K., VESELÁ, R., VLČEK, E. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, 279s. ISBN 978-80-7380-041-3. str. 148.

¹⁴⁸ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 86.

¹⁴⁹ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. str. 461.

6. Institut manželství podle zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném

V úvodu této kapitoly se pokusím o krátké shrnutí období, které předcházelo vydání tohoto právního předpisu. Dále se budu věnovat samotnému procesu vydání tohoto zákona.

V poválečném období procházelo Československo nelehkou etapou své existence. V období let 1945 až 1948 probíhal na našem území politický střet, jehož příčinou byla otázka budoucího vývoje a směřování Československého státu. Tento střet vyvrcholil vládní krizí a následně komunistickým převratem v únoru roku 1948. Výsledkem se stalo řešení, které určilo směřování našeho státu pro následujících čtyřicet let.¹⁵⁰

Za nejvýznamnější právní předpis, ve kterém se odrážely tendence doby od roku 1945 a který se stal rozhodným i pro oblast rodinného práva, lze označit Ústavu z 9. května (zákon č. 150/1948 Sb.). Hned v § 1 v odstavci 2 postavila ústava manželství, rodinu a mateřství pod ochranu státu.¹⁵¹ Od jejího vydání měly být všechny ostatní právní předpisy vykládány a samozřejmě i používány v souladu s květnovou Ústavou. Důsledkem toho zde vyvstala nutnost radikálních změn v oblasti právního řádu, neboť dosavadní právní úprava, která pocházela ještě z dob recepční normy se dostala do rozporu s novou ústavou. Bylo tedy nutno rekonstruovat všechna právní odvětví, aby mohl vzniknout právní řád, který by jako celek odpovídal nově vzniklé situaci.¹⁵²

Tímto nelehkým úkolem bylo pověřeno ministerstvo vnitra. Práce měly být dokončené do 1. září roku 1950. Byla tedy zahájena tzv. „právní dvouletka“. Zvláštní odbor pro urychlenou kodifikaci vznikl na půdě ministerstva spravedlnosti. Tento odbor byl tvořen příslušnými odbornými odděleními. Zvláštností byla účast laické veřejnosti na přípravě právních předpisů. Jednalo se o tzv. „zástupce lidu“.¹⁵³

¹⁵⁰ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 86 – 87.

¹⁵¹ Ústavní zákon č. 150 ze dne 9. května 1948 *ÚSTAVA ČESKOSLOVENSKE REPUBLIKY* Dostupné na: aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/searchResult.aspx?q=1948&typeLaw=zakon&wath=Rok&stranka6 – Sbirka zákonů a Sbirka mezinárodních smluv – Ministerstvo vnitra České republiky (dále jen Ústavní zákon č. 150 ze dne 9. května 1948 *ÚSTAVA ČESKOSLOVENSKE REPUBLIKY*).

¹⁵² VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 87.

KUKLÍK, J., A KOL. *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha: Linde a .s., 2009, 726s. ISBN 978-80-7201-741-6. str. 107

¹⁵³ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 88.

Mezi první právní předpisy, které vznikly v období právní dvoutletky řadíme zákon ze dne 7. prosince 1949 č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.¹⁵⁴

6.1 Zákon o právu rodinném

Zákon o právu rodinném nabyl účinnosti dne 1. ledna 1950. Nelze si nevšimnout jeho silně sovětské inspirace. Zajímavostí je, že tento zákon vznikl ve spolupráci s Polskem. Smíšená československo-polská kodifikační komise spolupracovala na základě smlouvy o právní pomoci.¹⁵⁵

Zákon o právu rodinném byl vystavěn na zásadách, které vytyčila Ústava 9. května. Proto bylo nutno zákon o právu rodinném vykládat a následně i užívat v souladu s ústavou. Nově bylo rodinné právo upraveno v samostatném právním předpise, čímž došlo k oddělení rodinného práva od práva občanského. O tomto pojednával článek člena Komise A. Dresslera v lednovém vydání časopisu Právník z roku 1949. Ve kterém se autor vyjadřuje k důvodu vyloučení rodinného práva z občanského zákoníku. „*Nové občanské právo bude v podstatě úpravou majetkových vztahů mezi občany, a to pokud možno výhradně majetkových vztahů, nesmíšených s jinými prvky. Proto bude z látky dosavadního občanského práva vyloučeno rodinné a manželské právo a bude vydán zvláštní kodex tohoto práva.*“¹⁵⁶ Tento zákon také definitivně odstranil dvojí právní úpravu rodinného práva na našem území. Tím je míněno odlišnou úpravu, která platila na Slovensku. Konečně tak vznikl předpis s účinností pro celé území Československa. Zároveň nelze opomenout ani celkovou změnu v nové koncepci a pohledu na rodinu jako takovou. Nyní byly vztahy v rámci rodiny budovány na principech lidově demokratického zřízení.¹⁵⁷

Zákon byl novum i co se týče jeho formální stránky. Zákon o právu rodinném začínal preambulí, v rámci níž bylo zákonodárcem nastíněno, jaký byl smysl a účel tohoto zákona.¹⁵⁸ Preambule také charakterizovala manželství, to bylo chápáno jako: „*dobrovolné a trvalé životní společenství muže a ženy, založené zákonným způsobem,*

¹⁵⁴ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 88.

¹⁵⁵ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 88 – 89.

¹⁵⁶ DRESSLER, A., *K ideovým zásadám nového občanského práva*. Právník, 1949, roč. 88, str. 8-21

¹⁵⁷ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 89.

¹⁵⁸ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 89.

kteře jako základ rodiny bude sloužit zájmům všech jejích členů i prospěchu společnosti v souladu s jejím pokrokovým vývojem. ¹⁵⁹

Manželství bylo tímto zákonem upraveno následující způsobem.

6.2 Uzavření manželství

Dle § 1 odst. 1 se manželství uzavíralo souhlasným prohlášením muže a ženy, že spolu vstupují v manželství.¹⁶⁰ Zákon tedy definitivně upustil od dřívějšího pojetí manželství, které jej manželství pojímalo jako smluvní vztah. Nyní bylo na manželství pohlíženo jako na souhlasné prohlášení manželů o dobrovolném vstupu do manželství.¹⁶¹ Toto prohlášení činili před místním národním výborem, v opačném případě by hrozila sankce neplatnosti.¹⁶² Mstně příslušný pro uzavření manželství byl národní výbor pověřený vést matriky v obvodu, v němž měl jeden ze snoubenců bydliště. Výjimka přicházela v úvahu jen ze závažných příčin.¹⁶³

Zákon o právu rodinném jednoznačně upravil otázku obligatorního civilního sňatku. Neboť v § 7 tento zákon upravoval možnost sňatkového náboženského obřadu, který mohl být proveden až po uzavření manželství podle tohoto zákona.¹⁶⁴

Nová zákonná úprava zcela vynechala institut ohlášek (později zvaných vyhlášek).¹⁶⁵ Tento institut byl nahrazen pouze povinností snoubenců předložit výpisy z rodné matriky a potřebné doklady. Dále pak museli snoubenci prohlásit, že jim nejsou známy žádné okolnosti, které by vylučovaly uzavření zamýšleného manželství, a že znají navzájem svůj zdravotní stav.¹⁶⁶

Pro osoby, které chtěly uzavřít manželství nové platila povinnost prokázat, že jeho dřívější manželství zaniklo, nebo že bylo prohlášeno za neplatné.¹⁶⁷

Manželství bylo uzavíráno veřejně a slavnostním způsobem. Přítomni museli být dva svědci.¹⁶⁸ Svědci zde „zastupovali“ společnost, která skrze ně brala na

¹⁵⁹ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 1 odst. 1 Dostupné na: aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=1949&typeLaw=zakon&wath=Rok Sbírka zákonů a mezinárodních smluv – Ministerstvo vnitra České republiky (dále jen zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném).

¹⁶⁰ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 1 odst. 1.

¹⁶¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání, Praha: Orbis, 1954, 567s. str. 28.

¹⁶² zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 1 odst. 1.

¹⁶³ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 1- 2.

¹⁶⁴ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 7.

¹⁶⁵ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 90.

¹⁶⁶ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 3.

¹⁶⁷ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 3 odst. 2.

¹⁶⁸ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 4.

vědomí, že byl sňatek uzavřen. Již tedy nesloužili jako důkazní prostředek, že manželé uzavřeli smlouvu předepsaným způsobem, jak tomu bylo dříve.¹⁶⁹

Paragraf 6 upravoval možnost uzavření manželství prostřednictvím zmocněnce. Ze závažných příčin bylo možné udělit povolení, aby prohlášení snoubence, že vstupuje v manželství, učinil za něj jeho zmocněnec. Dělo se tak prostřednictvím plné moci, která musela být dána písemně. Osoba, se kterou mělo být uzavřeno manželství, musela být v této plné moci přesně označena.¹⁷⁰

6.3 Manželské překážky

Zákon o právu rodinném definoval čtyři zákonné překážky manželství. Manželství nemohlo být uzavřeno s ženatým mužem nebo vdanou ženou. Neplatnost takového manželství se vyslovovala z úřední povinnosti. Další překážkou manželství bylo příbuzenství v pokolení přímém. K manželství nemohlo dojít ani mezi osvojitelem a osvojencem, dokud osvojení trvalo, dále pak mezi sourozenci a ani mezi osobami v přímém pokolení sešvagřenými. Manželství také nemohla uzavřít osoba, která byla stížená duševní poruchou nebo osoba nedostatečně duševně vyvinutá. Povolení uzavřít manželství takovéto osobě bylo možno vydat, byl-li její zdravotní stav slučitelný s podstatou a účelem manželství. Podmínkou tady byla schopnost plnit společenskou funkci a účel manželství.¹⁷¹

Uzavření manželství bylo zapovězeno osobě nezletilé. Manželství mohli uzavřít nezletilci starší šestnácti let ale jen ze závažných příčin.¹⁷² Dle rozhodnutí č. 65/1951 Sb. *rozh. čs. soudů „Závažná příčina, pro kterou lze povolit uzavření manželství nezletilci staršímu než šestnáct let, musí spočívat ve společensky významném zájmu nezletilce a nejen v soukromém zájmu třetí osoby.“*¹⁷³ Zákon tedy povolení vázal na závazné příčiny. Mezi závažné důvody pro svolení k uzavření sňatku patřilo dle soudních rozhodnutí například těhotenství nezletilé snoubenky. Bylo v zájmu matky a dítěte, aby jeho rodiče byli v čase narození dítěte manželé.

¹⁶⁹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání, Praha: Orbis, 1954, 567s, str. 39.

¹⁷⁰ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 6.

¹⁷¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání, Praha: Orbis, 1954, 567s, str. 51.

¹⁷² zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 8 – 11.

¹⁷³ *Rozh. č. 65/1951 Sb. rozh. čs. soudů* In: SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis. 1970, 441s. str. 48.

Mělo se za to, že plnili lépe své povinnosti vůči dítěti než rodiče, kteří manželé nebyli.¹⁷⁴

Manželství v těchto případech sice vzniklo, nebylo však platné a bylo na něj nahlíženo jako by nebylo uzavřeno. Neplatnost manželství prohlašoval soud.¹⁷⁵

6.4 Práva a povinnosti manželů

Dle § 15 měli muž i žena v manželství stejná práva a také stejné povinnosti. Jejich povinností bylo být si věrní a vzájemně si pomáhat. Zde zákon o právu rodinném navázal na Ústavu 9. května, která v § 1 odstavec 1 říkala: „*Muži a ženy mají stejné postavení v rodině i ve společnosti a stejný přístup ke vzdělání i ke všem povolání, úřadům a hodnostem.*“¹⁷⁶ Bylo tedy odstraněno nadřazené postavení muže z dřívější úpravy.

O podstatných záležitostech týkajících se rodiny měli manželé rozhodovat vzájemnou dohodou. V případě, že by se nedohodli, rozhodnutí příslušelo soudu.¹⁷⁷

Při uzavření manželství mohli snoubenci před oddávajícím orgánem souhlasně prohlásit, že budou nadále užívat společné příjmení jednoho z manželů.¹⁷⁸ Zde je patrná změna oproti předchozí úpravě, neboť nyní si žena mohla ponechat své rodné příjmení, stejně tak manžel mohl přijmout příjmení své ženy.

O uspokojování potřeb rodiny se nyní starali oba manželé a to podle svých sil, výdělečných poměrů a majetkových možností.¹⁷⁹ „*Poskytování prostředků může být vyváženo zčásti nebo zcela osobním výkonem péče o děti a společnou domácnost.*“¹⁸⁰ Zákon zde také spravedlivě ohodnotil práci manžela, který se staral o výchovu dětí a též pečoval o domácnost.¹⁸¹

Co se týče jednání jednoho z manželů při obstarávání obvyklých záležitostí rodiny, toto jednání jednoho manžela zavazovalo oba manžely společně a nerozdílně. Z důležitých důvodů mohl soud prohlásit, že jednání jednoho manžela nemá právní

¹⁷⁴ Ok 2286/52. – L. s. Mihalovec 4 No 473/52. In: *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3.vyd. Praha: Orbis, 1954, 567s. str. 59.

¹⁷⁵ KOLEKTIV AUTORŮ. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání, Praha: Orbis, 1954, 567s. str. 44

¹⁷⁶ Ústavní zákon č. 150 ze dne 9. května 1948 *ÚSTAVA ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY*. Dostupné na: aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=1948&typeLaw=zakon&wath=roku&stranka=6 Sbírka zákonů a Sbírka mezinárodních smluv – Ministerstvo vnitra České republiky.

¹⁷⁷ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 8 – 11.

¹⁷⁸ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 17.

¹⁷⁹ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 19.

¹⁸⁰ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 19.

¹⁸¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání, Praha: Orbis, 1954, 567s. str. 79.

následky pro manžela druhého. Soud takto činil na základě žádosti jednoho z manželů.¹⁸²

6.5 Majetkové poměry manželů

Zákon upravoval majetkové poměry tak, aby byla plně zachována rovnoprávnost v majetkových vztazích manželů. Jména, které nabyl kterýkoli z manželů v době trvání manželství tvoří jeho získaný majetek. Získané majetky manželů byly pak majetkem společným. Jednalo se o tzv. zákonné majetkové společenství. Výjimku z tohoto zákonného majetkového společenství tvořilo dědictví, dar nebo věc, která sloužila jednomu z manželů k osobním potřebám nebo k výkonu jeho povolání.¹⁸³

Každý z manželů sám pak mohl vykonávat obvyklou správu zákonného majetkového společenství. V případě, že se jednalo o věc, která přesahovala rámec obvyklé správy, byl nutný souhlas i druhého z manželů.¹⁸⁴

Soud mohl na žádost jednoho z manželů ze zvláštních příčin zákonné majetkové společenství zrušit. Po zániku tohoto společenství platilo, že na jmění, které do něj patřilo se přiměřeně použije ustanovení o spoluvlastnictví. Podíly manželů byly stejné.¹⁸⁵ Manželi, který byl rozvodem vinen, bylo možno na žádost druhého nevinného manžela podíl na jmění náležejícím do zákonného společenství manželství odejmout. A to v případě, že se o nabytí tohoto jmění vůbec nepříčinil, nebo příčinil-li se jen nepatrnou měrou. Jestliže se na rozvodu podíleli stejným dílem, upravil soud jejich podíly na žádost jednoho z manželů tak, aby poměr podílů odpovídal tomu, jak se manželé příčinili o nabytí společného jmění.¹⁸⁶

Pro manžele zde existovala možnost upravit své majetkové poměry i jiným způsobem. Zákon o právu rodinném v paragrafu 29 umožňoval manželům, aby se dohodli, že rozsah jmění jim společného bude jiný, než je upraven institutem zákonného společenství majetkového. Stejným způsobem mohli upravit i správu společného jmění. Zákonné společenství majetkové mohli vyhradit až ke dni, kdy došlo k zániku manželství. Aby takováto ujednání byla platná, bylo k tomu třeba soudního zápisu.¹⁸⁷

¹⁸² zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 21.

¹⁸³ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 22.

¹⁸⁴ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 23.

¹⁸⁵ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 25 – 26.

¹⁸⁶ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 28.

¹⁸⁷ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 29.

6.6 Zánik manželství

Zákon o právu rodinném definitivně upustil od zastaralého rozlišování mezi rozlukou a rozvodem od stolu a lože. Dle této úpravy bylo možné zrušit manželství jedině soudním rozhodnutím o rozvodu manželství. Nově byl zaveden pouze jediný objektivní důvod rozvodu a to sice hluboký a trvalý rozvrat vztahů mezi manželi. Odstraněno tedy bylo dřívější rozlišování důvodů na obligatorní a fakultativní důvody rozluky.¹⁸⁸

Dle § 30 manžel mohl žádat, aby soud manželství zrušil rozvodem, nastal-li z důležitých důvodů mezi manželi hluboký a trvalý rozvrat. O rozvod nemohl žádat manžel, který hluboký a trvalý rozvrat způsobil, podmínkou zde byl souhlas s rozvodem druhého z manželů. Manželství nemohlo být rozvedeno v případě, že manželé měli nezletilé děti, a rozvod by byl v rozporu s jejich zájmy.¹⁸⁹

Nově byl upraven princip zavinění rozvratu manželství. V soudním rozhodnutí se uvádělo, který z manželů je na rozvratu vinný. Od tohoto výroku o vině mohlo být upuštěno v případě, že o to oba manželé požádali.¹⁹⁰ Soud byl tímto návrhem vázán, nemohl tak vyslovit vinu na rozvodu.¹⁹¹

Samotnému rozhodnutí, kterým se manželství rozvádělo, musela předcházet úprava poměrů nezletilých dětí. Bylo nutno upravit práva a povinnosti rodičů vůči svým dětem pro dobu po rozvodu.¹⁹² Toto vše pod záštitou opatrovnického soudu, který na základě svých zkoumání určil, kterému rodiči budou děti svěřeny do výchovy. Dále pak upravoval vyživovací povinnost vůči dětem toho rodiče, který děti vychovávat nebude.¹⁹³

Vyživovací povinnost zákon o právu rodinném také přiznával rozvedenému manželovi, který nebyl rozvodem vinen, a nebyl schopen sám uspokojit své osobní potřeby. Žádán o výživu mohl být manžel také nevinný. Poskytována měla být úhrada podle výdělečných a majetkových možností manžela. V případě, že vinni na rozvratu byli shledáni oba manželé, mohl soud úhradu přiznat i manželovi

¹⁸⁸ ČEŠKA, Z. a kol. , *Československé rodinné právo*. Praha: Panorama, 1985,307s. str. 68.

¹⁸⁹ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 30.

¹⁹⁰ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 31.

¹⁹¹ Kraj. s. Brno Co IX 94/50 In: *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3.vyd. Praha: Orbis, 1954, 567s. str. 131.

¹⁹² zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 32.

¹⁹³ KOLEKTIV AUTORŮ. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání, Praha: Orbis, 1954, 567s. str. 136.

vinnému.¹⁹⁴ Tato vyživovací povinnost zanikala smrtí povinného manžela. Právo úhrady pak ztrácel manžel v okamžiku, kdy uzavřel manželství nové.¹⁹⁵

Po rozvodu mohl manžel, který přijal příjmení druhého z manželů, oznámit orgánu, který byl pověřený vést matriky, že chce přijmout své předchozí příjmení.¹⁹⁶

6.7 Následná úprava manželského práva

Zákon č. 266/1949 Sb., o zatímních změnách v některých občanských věcech právních, obsahoval následující změny týkající se manželského práva. V manželských sporech platily obecné předpisy o řízení. V těchto sporech nebylo možné uplatňovat jiné nároky než nároky na úhradu osobních potřeb manželů. Zákon dále vymezoval účastníky řízení v řízení o neplatnosti manželství, upravoval též zpětvzetí žaloby a obnovu řízení.¹⁹⁷

Zákon č. 59/1952 Sb., o uzavírání manželství s cizinci, upravoval v § 1 uzavření tohoto manželství následujícím způsobem: „Jestliže chtěl občan Československé republiky uzavřít manželství s osobou bez státního občanství Československé republiky bylo nutno žádat souhlas od Ministerstva vnitra nebo orgánu jím pověřeného. Jinak manželství nevzniklo.“¹⁹⁸

Oblasti manželského práva se dotkla i úprava zákona č. 268/1949 Sb., o matrikách.¹⁹⁹ Zákonem byl zaveden jednotný systém státních matrik.²⁰⁰ Matriky vedly a úkoly s tím spojené vykonávaly místní národní výbory. Vzniklé manželství se zapisovalo do Knihy manželství, kde se dále uváděly osobní údaje snoubenců, den, měsíc a rok uzavření manželství, osobní údaje rodičů snoubenců a též osobní údaje svědků. Nutný byl i údaj o příjmení, na jehož užívání se snoubenci dohodli.²⁰¹

Samotný zákon o právu rodinném byl během své účinnosti celkem třikrát novelizován. První novelizace se dočkal zákonným opatřením Národního

¹⁹⁴ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 34.

¹⁹⁵ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 34.

¹⁹⁶ zákon č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném § 32.

¹⁹⁷ zákon č. 266/1949 Sb. ze dne 7. prosince 1949 o zatímních změnách v některých občanských věcech právních Dostupné na: aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=1949&typeLaw=zakon&wath=Rok Sbírka zákonů a mezinárodních smluv – Ministerstvo vnitra České republiky.

¹⁹⁸ zákon č. 59 ze dne 29. října 1952 o uzavírání manželství s cizinci Dostupné na : aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=1952&typeLaw=zakon&wath=Rok&stranka2 - Sbírka zákonů a mezinárodních smluv - Ministerstvo vnitra České republiky.

¹⁹⁹ zákon č. 268/1949 ze dne 7. prosince 1949 o matrikách Dostupné na: aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=1949&typeLaw=zakon&wath=Rok - Sbírka zákonů a mezinárodních smluv - Ministerstvo vnitra České republiky.

²⁰⁰ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 94.

²⁰¹ zákon č. 268/1949 ze dne 7. prosince 1949 o matrikách.

shromáždění č. 61/1955 Sb., o změně předpisů o rozvodu.²⁰² Článkem 1 se měnil § 30 (týkající se rozvodu) zákona o právu rodinném. Nově nastal-li z důležitých důvodů hluboký a trvalý rozvrat mezi manželi, mohl manžel žádat po soudu, aby zrušil manželství rozvodem. To ovšem už nebylo podmíněno souhlasem druhého z manželů tak, jak tomu bylo v dřívější úpravě. Dle článku 1 odst. 4. bylo možno soudem ve výjimečných případech, kdy spolu manželé po dlouhou dobu nežili, manželství rozvést i bez souhlasu druhého manžela. Dělo se tak se zřetelem k zájmu společnosti.²⁰³

Druhá novelizace se uskutečnila zákonem č. 15/1955 Sb., o změně předpisů o osvojení.

Třetí změnu přinesl zákon č. 46/1959 Sb., o změně pravomoci soudů a doplnění některých ustanovení z oboru soudnictví a státních notářství. Tento zákon se například dotkl oblasti povolování manželství nezletilcům a samozřejmě i dalších oblastí, které jsou bezpředmětné pro obsah mé práce.²⁰⁴

Pokud bych měla shrnout nejvýznamnější změny v oblasti manželského práva, které přinesl zákon o právu rodinném, vyzdvihla bych následující. Rodinné právo bylo odděleno od občanského práva a byla mu vyhrazena vlastní právní úprava. Tento předpis sjednotil úpravu pro celé Československo. Opustil tak dosavadní problematiku, kdy nejprve byl rozkol v zákonné úpravě a pojetím manželského práva právem kanonickým. A později dualistickou úpravu z období první republiky, kdy se všechna ustanovení manželské novely nevztahovala na území Slovenska. V zákoně o právu rodinném byl zakotven obligatorní civilní sňatek. Upuštěno bylo od pojetí, které manželství charakterizovalo jako smluvní vztah. Nově bylo na manželství nahlíženo jako souhlasné prohlášení muže a ženy, že dobrovolně vstupují do manželství. Zákon o právu rodinném také podstatně zjednodušil systém manželských překážek, tato úprava obsahovala 4 základní manželské překážky, které bránily vzniku manželství. Zcela byl odstraněn institut ohlášek (v manželské novele zvaný vyhlášek). Také o institutu zasnub v zákoně nebylo ani zmínky. Co se týče práv a povinností manželů, žena se dostala na roveň muži, který tedy ztrácel své

²⁰² zákonné opatření předsednictva Národního shromáždění č. 61 ze dne 15. prosince 1955 o změně předpisů o rozvodu Dostupné na: aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=1955&typeLaw=zakon&wath=Rok - Sbirka zákonů a mezinárodních smluv – Ministerstvo vnitra České republiky.

²⁰³ zákonné opatření předsednictva Národního shromáždění č. 61 ze dne 15. prosince 1955 o změně předpisů o rozvodu.

²⁰⁴ VESELÁ R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 95.

nadřazené postavení jako hlava rodiny. V případě majetkových vztahů zavedl zákon o právu rodinném institut zákonného majetkového společenství. Významného zjednodušení se dočkal i rozvod, tato zákonná úprava zcela vypustila úpravu rozvodu od stolu a lože.

V souhrnu lze říci, že zákon o právu rodinném byl významným zásahem do právní úpravy rodinného práva, neboť opustil staré pořádky a zadal vznik novým úpravám, které si žádala doba.

7. Právní úprava manželství podle zákona č. 94/1963 Sb., o rodině

7.1 Zákon o rodině

Zákon o rodině byl produktem poměrně bouřlivého období šedesátých let, kdy došlo k vydání ústavy z roku 1960. Impulz pro vznik nové úpravy rodinného práva a samozřejmě i dalších právních odvětví dal Ústřední výbor KSČ svým usnesením z prosince roku 1960. Světlo světa tak spatřila poměrně obsáhlá novel zákona o právu rodinném. Nutno podotknout, že řada ustanovení zákona o rodině byla přejata z předchozí úpravy, některá pak byla pozměněna pouze po formulační stránce. I při tvorbě tohoto právního předpisu měl být zachován princip, na němž byly v období socialismu budovány právní předpisy. Jednalo se o to, aby dikce zákonů byla srozumitelná pracujícím lidu.²⁰⁵

Hned v úvodu můžeme pozorovat silné ovlivnění tehdejší dobou. Neboť je stanoveno následující: „*Vybudování socialismu v Československu se významným způsobem projevilo i v oblasti rodinného, manželského a osobního života občanů našeho státu.*“²⁰⁶ Manželství, mateřství, rodina byly pod ochranou celé společnosti.²⁰⁷

Po úvodních dvou odstavcích následoval výčet základních zásad této právní úpravy. Tyto zásady se týkaly manželství, rodiny, mateřství a rodičovství. Na rodiče zde bylo apelováno, aby dbali hlavně na oblast výchovy dítěte. Rodiče měli dbát na zdravý duševní a tělesný vývoj dítěte, a řádnou výchovu, což bylo jak v zájmu rodiny tak i společnosti.²⁰⁸

Jak vyplývalo z důvodové zprávy hlavní změny právní úpravy vztahů v manželství a v rodině se v první řadě měly týkat výchovy dětí.²⁰⁹

²⁰⁵ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283. ISBN 80-86432-93-9. str. 96.

²⁰⁶ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině Dostupné na: aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=1963&typeLaw=zakon&what=Rok – Sbírnka zákonů a Sbírnka mezinárodních smluv – Ministerstvo vnitra České republiky (dále jen zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině).

²⁰⁷ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině.

²⁰⁸ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině.

²⁰⁹ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 615s. ISBN 978-80-210-6006-7. str. 601.

7.2 Uzavření manželství

Dle § 1 ZOR byl vznik manželství definován následujícím způsobem: „Manželství se uzavírá na základě dobrovolného rozhodnutí muže a ženy vytvořit harmonické, pevné a trvalé životní společenství.“²¹⁰

Manželství tedy stejně jako v předchozí úpravě nebylo chápáno jako smluvní vztah. Manželství bylo nyní pojímáno jako určitý právní vztah mezi mužem a ženou. Tento právní vztah bylo nutno založit předepsaným způsobem. Mezi povinné náležitosti uzavření manželství patřil souhlasný projev muže a ženy, že chtějí uzavřít manželství před státním orgánem k tomu příslušným. Co se týče projevu vůle, byla zde zcela vyloučena aplikace občanského zákoníku (ustanovení týkající se vzniku, změn a zániku právních poměrů právními úkony – projevy vůle). Na tuto problematiku se výlučně vztahoval pouze ZOR.²¹¹

Samotnému uzavření manželství mělo předcházet poznání snoubenců navzájem. Jednalo se o poznání charakterových vlastností a zdravotního stavu snoubenců. Zákonodárce se tímto snažil předejít následnému rozvratu manželství. Jak vyplývalo ze zkušeností, v některých případech právě nedostatečná informovanost snoubenců o charakterových a morálních vlastnostech druhého byla posléze příčinou rozvodu. Jednalo se pouze o předpoklad, tudíž jeho nesplnění nemělo za následek vliv na platnost manželství. Dokonce i kdyby byl druhý ze snoubenců v tomto směru uveden v omyl, nemělo by to vliv na existenci manželství.²¹²

Jestliže v předchozím odstavci používám termín snoubenci/snoubenec, myslím tím označení osob, které chtějí uzavřít manželství. Zákon o rodině nově toto označení vůbec neuznává. Namísto toho se o snoubencích vyjadřuje jako o občanech.²¹³

Manželství se dle ZOR uzavíralo souhlasným prohlášením muže a ženy před příslušným orgánem státu. Manželé museli prohlásit, že spolu vstupují do manželství. To vše veřejně a slavnostním způsobem za přítomnosti dvou svědků.²¹⁴

Je zde tedy také zakotvena zásada obligatorního civilního sňatku, jako v předešlé úpravě. Tato zásada se vztahovala i na manželství uzavřená mimo území

²¹⁰ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině.

²¹¹ HOLUH, M. *Zákon o rodině a předpisy související*. Praha: Orbis, 1977, 461s. str. 25 – 26.

RADVANOVÁ, S. *O rodině, manželství a děti*. Praha: Panorama, 1978, 167s. str. 26

²¹² zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 2.

HOLUH, M. *Zákon o rodině a předpisy související*. Praha: Orbis, 1977, 461s. str. 26.

²¹³ GLOS, J. *Rodinné právo*. 1. vyd., Praha: Orbis, 1965, 300s. str. 62.

²¹⁴ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 3.

Československého státu. Nebyly zde výslovně upraveny důsledky nerespektování povinnosti občanského sňatku tak, jako tomu bylo v zákoně o právu rodinném. Jak je uvedeno v důvodové zprávě, zákonodárcem to nebylo považováno za nutné, neboť toto bylo obecně v podvědomí občanů zachováno z předešlé úpravy.²¹⁵

Dle § 10 se náboženské obřady mohly konat až po uzavření civilního sňatku.²¹⁶ Duchovní správce církve, popř. náboženské společnosti byl povinen ověřit si z vyžádaných dokladů, že manželství již bylo uzavřeno.²¹⁷

Zákonný požadavek veřejnosti se týkal orgánu, před kterým bylo manželství uzavřeno. Tedy před orgánem státní moci. Přijmout prohlášení manželů byl oprávněn předseda příslušného místního národního výboru. Pověřen touto funkcí mohl být i jiný člen místního národního výboru, ve výjimečných případech zaměstnanec.²¹⁸

Jelikož bylo uzavření manželství vnímáno jako životní událost, bylo nutno tomuto okamžiku dát vážnost a slavnostní formu. S tím souvisel požadavek na účast dvou svědků.²¹⁹

Co se týče příslušnosti v případě prohlášení manželů, byla zde zachována stejná úprava a jako v zákonu o právu rodinném V § 3 odst. 3 byla pak upravena situace, kdy by byl ohrožen život osoby jednoho z budoucích manželů. V takovém případě mohlo být manželství uzavřeno před kterýmkoli místním národním výborem.²²⁰

V § 5 byla nově v rámci kodexu rodinného práva upravena otázka uzavírání manželství Československého státního občana v cizině.²²¹ Bylo tak možno učinit před orgánem Československé socialistické republiky k tomu zmocněným. Nebyla tím ovšem vyloučena ani možnost uzavření sňatku před orgánem cizího státu, kde občan Československého státu pobýval. Podmínkou bylo dodržení československé kogentní úpravy.²²²

Muž a žena, kteří spolu chtěli uzavřít manželství, museli podat k příslušnému národnímu výboru písemnou žádost o uzavření manželství. Tato žádost obsahovala prohlášení snoubenců, že jim nejsou známy okolnosti vylučující uzavření budoucího manželství, a že jim je navzájem znám jejich zdravotní stav. Podání žádosti však

²¹⁵ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 27.

²¹⁶ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 10.

²¹⁷ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 40.

²¹⁸ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 27 - 28.

²¹⁹ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 28.

²²⁰ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 4.

²²¹ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 5.

²²² SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 30.

nebylo podmínkou platnosti manželství. Dále pak bylo nutno předložit doklady, které byly konkretizovány vyhláškou č. 182/1959 Ú. 1. Jednalo se o rodný list, průkaz o státním občanství, průkaz o bydlišti a rodinném stavu. V případě, že chtěl občan uzavřít manželství nové, musel prokázat, že předchozí manželství zaniklo, popř. bylo prohlášeno za neplatné. Povinnosti předložit doklady byly zbaveny osoby, v případě, že by byl ohrožen život jedné z osob.²²³

ZOR stejně tak jako jeho předchůdce neobsahuje institut ohlášek. Tento historický institut byl v ZOR nahrazen prohlášením občanů, kteří chtěli vstoupit do manželství, že jim nejsou známy okolnosti bránící v jeho uzavření. Této povinnosti nebyly zproštěny ani osoby, jež uzavíraly manželství v době, kdy byl ohrožen život jednoho z občanů.²²⁴

Změnu nová úprava nepřinesla ani v otázce příjmení manželů. Úprava zůstala ve stejné podobě. Jen předchozí zákon o právu rodinném ponechával otázku příjmení na snoubencích. Ti také mohli při uzavírání manželství před oddávajícím orgánem souhlasně prohlásit, které z příjmení budou užívat. V ZOR už se nejedná o možnost ale o povinnost. Občané tak byli povinni při uzavírání manželství souhlasně prohlásit, zda budou užívat společné příjmení jednoho z nich či zda si ponechají svá stávající příjmení. V případě, že se manželé rozhodli ponechat si svá příjmení, prohlásili, jaké příjmení bude příjmením jejich společných dětí.²²⁵

Změna nenastala ani v případě uzavírání manželství v zastoupení. Povolení, aby prohlášení občana za něj učinil jeho zástupce, bylo možno udělit z důležitých důvodů. Nutná zde byla písemná plná moc.²²⁶

7.3 Manželské překážky – okolnosti vylučující uzavření manželství

Okolnosti vylučující uzavření manželství byly upraveny v hlavě druhé ZOR. Platila zde zásada monogamie. Manželství tedy nebylo možné uzavřít se ženatým mužem a vdanou ženou. V tomto případě by se jednalo o manželství neplatné a soud by jeho neplatnost vyslovil i bez návrhu.²²⁷

Manželství dále nebylo možné uzavřít mezi osobami příbuznými, a to konkrétně mezi předky a potomky a mezi sourozenci. Stejně tak ani nebylo manželství možné uzavřít v případě příbuzenství založeném osvojením, pokud

²²³ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 32.

²²⁴ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 33 - 34.

²²⁵ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 8.

²²⁶ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 10.

²²⁷ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 11.

osvojení trvalo. Jednalo by se o neplatné manželství.²²⁸ Okolnosti vylučující uzavření manželství byly totožné s předchozí úpravou, bylo zde pouze odstraněno švagrovství jako okolnost vylučující manželství.²²⁹

Manželství nemohla ani v nové úpravě uzavřít osoba nezletilá.²³⁰ Soud mohl uzavření manželství povolit z důležitých důvodů osobě, která byla starší šestnácti let. Dle rozhodnutí R 30/1976: „*Podá-li návrh na povolení uzavřít manželství nezletilý ještě před dovršením věku 16 let, soudy nezletilého navrhovatele ve smyslu ustanovení § 5 o.s.ř. a § 13 odst. 1 zák. o rod. poučují a vedou k tomu, aby návrh vzal zpět; jinak musí být návrh zamítnut.*“²³¹ Dříve se jednalo o závažné příčiny. Nová úprava byla tedy přesnější. „Důvod“ je pojmově užší než „příčina“. Soud tedy vycházel z konkrétnosti daného případu, ale zároveň daný případ posuzoval podle obecných požadavků kladených na manželství jako takové.²³²

Uzavřít manželství stejně tak nemohl občan stížený duševní poruchou. Tato duševní porucha měla za následek omezení způsobilosti k právním úkonům. Soud mohl takovéto osobě povolit uzavřít manželství, jestliže byl zdravotní stav občana slučitelný se společenským účelem manželství.²³³ Zákon o právu rodinném v této souvislosti rozlišoval mezi osobou stíženou duševní poruchou a osobou „nedostatečně duševně vyvinutou“.²³⁴

Pokud jde o neplatnost manželství, tak na manželství, které bylo prohlášeno za neplatné se pohlíželo jako na manželství neuzavřené ex tunc. Tedy ode dne, kdy bylo takovéto manželství uzavřeno do okamžiku prohlášení jeho neplatnosti.²³⁵

7.4 Práva a povinnosti manželů

Manželé, tedy muž a žena měli v manželství rovné postavení. Měli stejná práva a povinnosti. Stejně jako v předchozí úpravě byli povinni si být věrni (R IV/1966: „*při posuzování nevěry jako příčiny vážného rozvrácení manželství vycházejí soudy správně z toho, že povinnost věrnosti mají manželé zásadně do*

²²⁸ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 12.

²²⁹ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 43.

²³⁰ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 13.

²³¹ R 30/1976 in HRUŠÁKOVÁ, M., A KOLEKTIV, *Zákon o rodině. Komentář*. 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2001, 450s. ISBN 80-7179-448-1. str. 39.

²³² SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 45.

²³³ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 14.

²³⁴ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 49 - 50.

²³⁵ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 17.

SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 51.

*právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství.*²³⁶) žít spolu a vzájemně si pomáhat a vytvářet tak zdravé rodinné prostředí.²³⁷ Z důvodové zprávy vyplývalo, že se tedy jednalo o rozšíření obsahu oproti dřívější úpravě, neboť ZOR stojí na zásadách manželství v socialistické společnosti.²³⁸

Ustanovení o uspokojování potřeb rodiny ZOR převzal ze zákona o právu rodinném, a to s tím rozdílem, že v předchozí úpravě se tohoto ustanovení užívalo v případě, kdy se stanovovala vyživovací povinnost mezi manželi. Nově toto ustanovení neřešilo vyživovací povinnost, ale pouze jím bylo míněno, že stejná práva a povinnosti mají oba manželé taktéž v případě přispívání na náklady spojené s uspokojováním potřeb rodiny. Myslelo se tím rodiny, jejíž rodinné společenství trvalo a manželé plnili svoje povinnosti dobrovolně.²³⁹

O záležitostech rodiny rozhodovali manželé společně. V případě, že se o podstatných věcech nedohodli, rozhodnutí příslušelo soudu. V otázkách týkajících se výkonu povolání a pracovního uplatnění nebylo třeba žádného souhlasu druhého manžela.²⁴⁰

V běžných záležitostech byli manželé oprávněni se zastupovat. Jednání jednoho z manželů zavazovalo oba manžely v oblasti běžných záležitostí. Manžel však tyto účinky mohl výslovně vyloučit.²⁴¹ V zákoně o právu rodinném byla tato možnost zastoupení vázána na neschopnost druhého manžela obstatat nějakou věc/záležitost. V důvodové zprávě je vyjádřeno, že nová úprava připouští, aby se manželé v běžných záležitostech zastupovali bez nutnosti zvláštního formálního zmocnění. V případě důležitých záležitostí se zastoupení zakládalo plnou mocí.²⁴²

Ze zákona o rodině byla zcela vypuštěna úprava týkající se majetkových vztahů manželů, ta byla nově začleněna do občanského zákoníku. Dřívější majetkové společenství nahradilo bezpodílové spoluvlastnictví manželů.²⁴³

²³⁶ R IV/1977 In HRUŠÁKOVÁ, M., A KOLEKTIV, *Zákon o rodině. Komentář*. 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2001, 450s. ISBN 80-7179-448-1. str. 69.

²³⁷ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 14.

²³⁸ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 60.

²³⁹ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 63.

²⁴⁰ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 20.

²⁴¹ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 21.

²⁴² SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 67.

²⁴³ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005 283s. ISBN 80.96432-93-9. str. 96.

7.5 Zánik manželství

Zákon o rodině v hlavě čtvrté upravoval zánik manželství smrtí a prohlášení manžela za mrtvého. Jak bylo uvedeno v důvodové zprávě „*bylo by v rozporu se životem, kdyby mělo dále trvat manželství osoby prohlášené za mrtvou.*“²⁴⁴ V případě, že byl manžel prohlášen za mrtvého, manželství zanikalo dnem, kdy rozhodnutí o prohlášení manžela za mrtvého nabylo právní moci. Prohlášení za mrtvého mohlo být zrušeno, v takovém případě se zaniklé manželství neobnoví, jestliže manžel manžela prohlášeného za mrtvého uzavře manželství nové.²⁴⁵

Hlava pátá ZOR upravovala oblast rozvodu. Také v této otázce přinesl zákon o rodině určitý posun.

V úvodu této hlavy byla zakotvena apelace na občany, státní orgány a společenské organizace, aby se snažili napomáhat upevňování manželství a rodiny. V první řadě bylo nutno předcházet příčinám, které by pak v budoucnu mohly vést k narušení manželství a rodiny.²⁴⁶ Manželství se nemělo brát na lehkou váhu, takovéto jednání by byl v rozporu se zájmy státu. Z těchto důvodů bylo možno manželství zrušit rozvodem jen ve společensky odůvodněných případech.²⁴⁷ V důvodové zprávě bylo jasně zdůrazněno, že socialistická společnost měla zájem na institutu manželství, které vnímala, jako trvalé a harmonické soužití muže a ženy, neboť právě toto harmonické prostředí bylo vhodné pro výchovu dětí. Rozvod byl tedy jakým si „krajním“ řešením. Jednalo se o opatření, jenž umožňovalo rozchod manželů, jestliže všechny předchozí řešení selhaly.²⁴⁸

Soud mohl manželství rozvést na návrh některého z manželů. Rozvod přicházel v úvahu v případě, že vztahy mezi manželi byly natolik rozvrácené, že manželství nebylo schopno plnit svůj společenský účel. Nutno bylo přihlídnout k zájmům nezletilých dětí.²⁴⁹

Rozvodovému řízení předcházelo řízení o smíření manželů. Příslušný k tomuto řízení byl tentýž soud, který měl rozhodovat o rozvodu. Dle § 70 o.s.ř. bylo nutné toto řízení provést před řízením o rozvodu manželství, toto řízení vedl předseda senátu. Jak má řízení probíhat občanský soudní řád přesně neupravoval. Bylo tedy ponecháno na předsedovi senátu, aby toto řízení vedl dle svého uvážení.

²⁴⁴ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 72.

²⁴⁵ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 22.

²⁴⁶ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 23 odst. 1.

²⁴⁷ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 23 odst. 2.

²⁴⁸ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 83 - důvodová zpráva.

²⁴⁹ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 24.

Občanský soudní řád upravoval výjimky, kdy bylo možno od tohoto postupu upustit.²⁵⁰

Obecně řízení o rozvodu manželství probíhalo před tříčlenným senátem v prvním stupni. ZOR neupravoval otázku příslušnosti soudu pro toto řízení, tato otázka byla upravena v § 88 o.s.ř. Příslušný byl soud, v jehož obvodu měli manželé poslední společné bydliště. Toto řízení bylo spojeno s řízením o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, jinak nebylo možno toto řízení spojit s žádným dalším řízením. Soud rozhodoval rozsudkem.²⁵¹

Soud mohl manželství zrušit, nikoli musel. V případě, že zjistil, že nebyly splněny podmínky pro rozvod, nebylo jeho povinností manželství rozvést. Na rozvedení manželství tedy neexistoval žádný právní nárok. Bylo na posouzení soudu, zda manželství rozvede či nikoli, postačovalo zjištění, že byl dán objektivní rozvrat. Otázka viny zde byla zcela irrelevantní.²⁵²

Zákon o právu rodinném hovořil v této souvislosti o hlubokém a trvalém rozvratu z důležitých důvodů. Nová úprava pojednávala o vážném rozvratu, v jehož důsledku už manželství neplnilo společenský účel.²⁵³ Dle soudního rozhodnutí R 6/1970: „*Základním kritériem úvah, zda je manželství účastníků vážně rozvráceno ve smyslu ustanovení § 24 zák. o rod., jsou hlediska objektivní, v podstatě hlediska morálky, avšak nelze ponechat bez povšimnutí, jak se porušením zákonem uložených povinností manželů či jiných pravidel chování v manželství vypořádal ten z manželů, jehož zájmy tím byly dotčeny.*“²⁵⁴

I podle ZOR byl soud povinen zjistit příčiny, jež vedly k vážnému rozvrácení manželství. Zjištění, ke kterým dospěl posléze uvedl v odůvodnění rozhodnutí. Oproti předchozí úpravě tak ZOR upustil od výroku o vině. Dále nová úprava obsahovala i nový způsob zkoumání podstaty rozvratu manželství. Soud měl povinnost zkoumat příčiny, které vedly k rozvratu. Jak bylo uvedeno v důvodové zprávě, socialistická společnost měla právo a zároveň i povinnost vyjádřit se k tomu, proč manželství muselo skončit. Takovéto stanovisko se pak uvádělo v samotném rozhodnutí.²⁵⁵

²⁵⁰ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 90.

RADVANOVÁ, S. *Manželství a rodina v ČSSR*. Praha: Orbis, 1964, 147. str. 80 - 86

²⁵¹ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 90.

²⁵² SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 89.

²⁵³ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 87 - 88.

²⁵⁴ R 6/1970 In HRUŠÁKOVÁ, M., A KOLEKTIV, *Zákon o rodině. Komentář*. 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2001, 450s. ISBN 80-7179-448-1. str. 70.

²⁵⁵ SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 97

Jestliže se v manželství, které se rozvádělo, vyskytovaly děti, jejich poměry byly soudem také upraveny. Dle § 26 měly být v rámci rozhodnutí upraveny poměry nezletilých dětí pro dobu po rozvodu. Byly upraveny práva a povinnosti rodičů k dětem a soud zde upravil otázku, komu měly být děti svěřeny do výchovy a jak měl každý z rodičů přispívat na jejich výživu. Toto autoritativní rozhodnutí mohlo být nahrazeno dohodou rodičů, která podléhala schválení soudem. Podle soudního rozhodnutí R 3/1966: „*Dohoda podle § 26 odst. 2 zák. o rod. nemá povahu soudního smíru, nelze se proto domáhat zrušení rozhodnutí o schválení této dohody podle § 99 o.s.ř.*“²⁵⁶ Vždy měl soud dbát, aby byly zajištěny co nejpříznivější podmínky pro zdárný vývoj dítěte. A mohl se z něj později stát uvědomělý občan.²⁵⁷

V § 27 byla upravena dohoda o styku rodičů s dítětem. Ta nepodléhala schválení soudem. Právě soud ale mohl styk rodičů s dětmi upravit, vyžadoval-li to zájem na výchově dítěte. Stejně tak mohl styk dítěte s rodičem omezit popřípadě i zakázat.²⁵⁸

Zákon o rodině pamatoval i na případnou změnu soudního rozhodnutí nebo dohody rodičů o výkonu jejich rodičovských práv a povinností soudem, pro případ, že by došlo ke změně poměrů.²⁵⁹

Poslední paragraf hlavy páté, části první byl věnován změně příjmení po rozvodu manželství. Manžel, jež užíval příjmení manžela druhého, mohl do jednoho měsíce po právní moci rozhodnutí o rozvodu učinit oznámení příslušnému národnímu výboru pověřenému vést matriky, že chce opět přijmout své dřívější příjmení. Příjmení dětí rozvedených manželů zůstávala stejná. Pojednává o tom soudní rozhodnutí číslo 11/1951 Sb. rozh. obč: „*Příjmení dítěte zůstává rozvodem rodičů nedotčeno a nemůže se měnit dohodou rodičů.*“²⁶⁰

Dále zákon o rodině upravoval povinnosti manžela matky, který nebyl otcem dítěte, ale žil s nimi v jedné domácnosti. Zákon rozšiřoval oprávnění národních výborů zasahovat do poměrů rodiny. Hlava třetí ZOR byla věnována otázce určování otcovství. Sjednocena byla také úprava upravující osvojení. Nově ZOR nerozlišoval mezi instituty poručenství a opatrovnictví, oba instituty byly nahrazeny institutem

²⁵⁶ R 3/1966 In HRUŠÁKOVÁ, M., A KOLEKTIV, *Zákon o rodině. Komentář*. 2. vydání, Praha: C. H. Beck, 2001, 450s. ISBN 80-7179-448-1. str. 86.

²⁵⁷ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 26.

²⁵⁸ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 27.

²⁵⁹ zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině § 28.

²⁶⁰ Rozh. č. 11/1951 Sb. rozh. obč. In SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1970, 441s. str. 48.

opatrovnictvím. Agenda související s poručenstvím byla přenesena na soudy. S větší pečlivostí zde byla upravena otázka alimentací.²⁶¹

První novelizace se zákon o rodině dočkal až zákonem č. 132/1982 Sb., přičemž se jednalo pouze o drobné úpravy. Rozšířena byla ustanovení obsahující vyživovací povinnost k rozvedenému manželovi. Nově v reakci na vývoj reprodukční medicíny zákon o rodině upravoval i otázky vztahující se k této oblasti.²⁶²

Souhrnně řečeno, zákon o rodině, konkrétně v oblasti manželství, v podstatě navázal na předešlou úpravu rodinného práva. Řada ustanovení byla přejata ze staré úpravy, některá stanovena byla pouze upravena po formulační stránce. Nově byla v rámci kodexu rodinného práva upravena otázka uzavírání manželství Československého státního občana v cizině. Zákon o rodině dále upustil od užívání termínu snoubenci/snoubenec, namísto toho užíval pojmu občan. Zcela vypuštěna byla úprava týkající se majetkových vztahů manželů. Zákon o rodině také obsahoval novou úpravu rozvodu manželství, nově stál rozvod na principu kvalifikovaného rozvratu jako objektivního stavu s nutností zjišťovat jeho příčiny. Nutno podotknout, že zákonu o rodině nemůžeme upřít jeho poměrně „nadčasovou podobu“, neboť jeho platnost byla dlouhá.

²⁶¹ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 98.

²⁶² VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 283s. ISBN 80-86432-93-9. str. 99.

Závěr

V závěru své práce se pokusím o krátkou sumarizaci poznatků získaných z podrobného studia vývoje právní úpravy manželství v českých zemích, a to především mezi lety 1811 - 1964. Toto shrnutí bude korespondovat s cílem mé diplomové práce, který jsem zmínila v úvodu. Pokusím se tedy o závěrečnou analýzu vývoje institutu manželství na našem území s přihlédnutím k politickým a historickým změnám českého státnictví. Zároveň se pokusím o zodpovězení otázky, jak a zda vůbec se tyto změny na institutu manželství projeví. To vše s důrazem na čtyři základní složky manželství, za něž považuji uzavírání manželství, překážky manželství, práva a povinnosti manželů a zánik manželství.

Jak jsem uvedla v úvodu, manželství je starobylý institut s velmi pevnými kořeny. Během tisíciletého vývoje prošlo manželství řadou změn, přesto se nám dochovalo dodnes. Tyto změny jsou patrné především v tom, jak je manželství vnímáno společností. Dříve bylo téměř nemyslitelné, aby spolu žili muž a žena bez manželského svazku. Dnes se jedná o zcela normální stav. Současný pohled na manželství se změnil i v etickém a ekonomickém ohledu. Jedná se tedy o celkovou proměnu společnosti a jejich mravů. Ve své práci jsem se pokusila nastínit, že tuto proměnu lze přičíst sociálnímu vývoji, technickému pokroku, ale i otevřenosti společnosti.

Kupříkladu v římském právu bylo manželství chápáno jako stav vytvořený soukromou dohodou (smlouvou). Rodina byla pojímána jakžto jednota osob a majetku. Nad tím vším vládl pevnou rukou muž, pater familias, jemuž byli všichni podřízeni. Rozhodoval o životě a smrti a dále pak obhospodařoval rodinný majetek. Toto pojetí, které se spíše blíží institutu vlastnictví, jsem ve své práci použila jako počáteční pohled na manželské poměry optikou práva římského, práva, které významnou měrou ovlivnilo evropskou právní kulturu, a tedy i právní kulturu zemí českých.

Obdobně je to i s vlivem kanonického práva na pojetí manželství. V evropské právní kultuře je právní úprava manželství velmi výrazně determinována principy a pravidly křesťanské nauky. Manželské právo českých zemí bylo v historii pod ochranou církve, která postupně velmi vlivně zasahovala do jeho úpravy. Postupem času si církev uzurpovala nadvládu nad touto oblastí. Během této doby vnesla katolická církev do manželských vztahů především svátostnou povahu manželství, monogamii a nerozlučitelnost za života manželů. Přesnou formulaci těchto tří zásad a dalších názorů církve provedlo pak kanonické právo, které převedlo názory církve na

manželství v konkrétní právní pravidla. Není žádným tajemstvím, že během svého vývoje bylo kanonické právo v mnohém ovlivněno řadou institutů římského práva. Celkově lze tedy konstatovat, že církev pojímala manželství jako jeden z nástrojů, sféru vlivu, kterým se pokoušela upevnit své postavení ve státě, což zanechalo stopy i na současné podobě manželství. Církevní názory na právo manželské se tak na dlouhou dobu staly určující i z pohledu státu.

Přítrž svrchovanému postavení církve při rozhodování v otázkách manželských učinila až vláda Josefa II. Konkrétně významnou změnu v oblasti rodinného práva přineslo vydání tolerančního patentu roku 1781. Tento patent připouštěl doposud zatracované sňatky mezi katolíky a evangelíky. Roku 1782 byla zrušena závaznost zásnub. I přes nesouhlasné stanovisko církve byl dne 16. ledna 1783 vydán Josefem II. Manželský patent. Právě jím byly odejmuty věci manželské církevními soudům a přeneseny na soudy správní. Byla jím tedy odejmuta církevní jurisdikce v oblasti manželských sporů, která na našem území trvala od 10. století. Patent vycházel z mírné reformy pravidel kanonického práva, to s sebou přineslo v praxi celou řadu problémů, například co se týče manželských překážek. Ponechána byla obligatorní forma sňatku. Stejně tak byla přejata teze o nerozlučitelnosti manželství z kanonického práva. Ta se týkala katolíků. Evangelíkům byla rozluka povolena. Patent se nevztahoval na manželství židovská. Ta byla upravena v roce 1781. Úskalí Josefova manželského patentu lze spatřovat v nepřesném vymezení hranic a kompetencí mezi státem a církví. Manželské právo Josefa II. tedy zůstalo na půli cesty mezi církevními požadavky a požadavky osvícenské filosofie.

Významným mezníkem nejen pro české dějiny se stalo vydání Všeobecného občanského zákoníku, v jehož rámci bylo upraveno i manželské a rodinné právo. Ani tak brilantní dílo, jakým Všeobecný občanský zákoník bez pochyby byl, se neodchýlilo od tradic kanonického práva. Pravidla týkající se manželského práva byla však státem upravena a na jejich dodržování sám stát dohlížel. ABGB manželství chápalo jako smlouvu mezi manželi. Manželství mohlo být uzavřeno, jestliže tomu nebránila nějaká zákonná překážka. Ty byly zákonem podrobně upraveny. Od roku 1867 byl k uzavření manželství nutný souhlas politické správy. V rámci ABGB bylo upraveno nerovné postavení muže a ženy v manželství. Manžel byl považován za hlavu rodiny. Tato úprava nerovného postavení muže a ženy podle mého názoru opět signalizuje nesmrtnost římského práva, jehož vliv je právě v této části ABGB patrný. Co se týče zániku manželství, Všeobecný občanský zákoník upravoval tuto problematiku odlišně pro jednotlivá náboženská vyznání. Pro katolíky

ovšem tento zákoník nepřinesl žádné změny, byl jim pouze povolen rozvod od stolu a lože. Ani Všeobecný občanský zákoník v oblasti manželského práva nedokázal zcela překonat rozpory, se kterými se potýkala úprava Josefa II. I nadále docházelo ke střetům církve a státních orgánů. Změny se v tomto směru manželské právo dočkalo až konkordátem z roku 1855. Velký význam Všeobecného občanského zákoníku můžeme spatřovat i v tom, že některá jeho ustanovení platila až do roku 1950.

Dalším významným mezníkem pro náš stát obecně se stal vznik Československého státu roku 1918. Prvním zákonem se stala Recepční norma, která ponechávala v platnosti veškeré zemské a říšské zákony a nařízení. Snaha o změnu rodinného práva se projevila velmi brzy. Výsledkem byl zákon č. 320/1919 zvaný Rozlukový zákon nebo-li manželská novela. Manželská novela zaváděla fakultativní církevní sňatek. Snoubenci tak měli na výběr, jestli se rozhodnou manželství uzavřít v kostele nebo na okresním úřadě. Změnu přinesla manželská novela i do oblasti rozvodů. Jednotným způsobem formulovala důvody, pro které bylo možno dosáhnout rozluky manželství. Stinnou stránkou této manželské novely bylo, že se nevztahovala na celé území Československa. Ustanovení upravující manželské překážky a rozvod nebyla aplikována pro Slovensko. Rozpory, které rozlukový zákon v některých oblastech nebyl schopen překonat, měla odstranit celková rekodifikace rodinného práva, v rámci revize Všeobecného občanského zákoníku. Rodinné právo mělo být upraveno v rámci návrhu občanského zákoníku. Práce na něm byly zastaveny 2. světovou válkou, nikdy tak nevešel v platnost.

Průlomovým v mnoha směrech se stal zákon o právu rodinném. Rodinné právo bylo odděleno od práva občanského. Byl mu vyhrazen vlastní kodex. Zákon o právu rodinném sjednotil úpravu rodinného, a tedy i manželského práva pro celé Československo. Konečně byla také odstraněna dvojitá úprava této oblasti. Byl zde zakotven obligatorní civilní sňatek. Změněno bylo pojetí manželství jako takové. Nově bylo manželství chápáno jako souhlasné prohlášení muže a ženy, dobrovolně vstupujících do manželství. Zákon o právu rodinném podstatnou měrou zjednodušil úpravu manželských překážek. Zcela odstraněn byl historický institut ohlášek. Zákon také nezmiňoval úpravu zasnub. Změny se dočkalo postavení ženy, ta byla plně zrovnoprávněna s mužem. Tato právní úprava obsahovala i úprava oblasti majetkových vztahů v rámci manželství. Bylo zde zakotveno zákonné majetkové společenství. Značného zjednodušení se dočkala úprava rozvodu. Dle mého názoru byl zákon o právu rodinném významným zásahem do oblasti rodinného a

manželského práva, a to především proto, že opustil staré, zažitě pořádky a zadal vznik novým úpravám, které si již doba žádala.

Další etapu v úpravě rodinného práva odstartoval Zákon o rodině. V podstatě se dá říci, že navázal na svého předchůdce. Řadu ustanovení přejímal ze zákona o právu rodinném, popřípadě jen předešlou úpravu upravoval po formulační stránce. Nově byla v zákoně o rodině upravena otázka uzavírání manželství československého občana v cizině. Zcela zde absentuje úprava majetkových vztahů mezi manželi. Nová úprava se týkala i rozvodu. Rozvod stál na principu kvalifikovaného rozvratu jako objektivního stavu s nutností zjišťovat jeho příčiny. Osobně se domnívám, že zákon o rodině spolu o občanským zákoníkem byly úpravou poměrně nadčasovou. Usuzuji tak z doby jejich platnosti, byť nemohu pominout, že se dočkaly několika novelizací.

Co tedy říci závěrem? Institut manželství, byť prošel tisíciletým vývojem, se jako takový moc nezměnil. Jeho základ zůstal stejný, tím myslím, že se jedná o spojení muže a ženy za účelem společného života a výchovy dětí. Změna se v průběhu jeho vývoje týkala oblastí, jako jsou uzavírání manželství, jednotlivých manželských překážek, práv a povinností manželů a v neposlední řadě zániku manželství. Tyto oblasti prodělávaly různé menší, či větší proměny v závislosti na době, ve které se ocitly. Požadavky na tyto zmíněné sektory manželského práva se měnily v souvislosti s požadavky společnosti, autority, která byla u moci. Proto jsem se v rámci své práce snažila o hrubé nastínění situace a událostí, které vedly ke vzniku dané úpravy. Neboť *„právo je v neustálé interakci se společností, vyvíjí se nejen formální tvorbou norem, ale i spontánním působením společenského vývoje. K výše uvedeným znakům práva přistupuje jeho sdělnost, aby se lidé mohli chovat podle práva, musí znát jeho obsah. Jde o systém otevřený, který je na jedné straně neustále obohacován o nové normy, na straně druhé zánikem platnosti jiných norem o tyto přichází.“*²⁶³ Jde o systém dynamický a cílený, neboť za jistým účelem cíleně působí na společnost“.

²⁶³ MIKŠ, P. *K některým otázkám regulace společenských vztahů*. (Diplomová práce). Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2008, 60s. str. 4.

Summary

The topic of this thesis is “Development of the matrimonial law during the period 1811 - 1964“ in the Czech lands. Marriage (also called matrimony or wedlock) is a socially or ritually recognized union or a legal contract between spouses that establishes rights and obligations between them, between them and their children, and between them and their in-laws. The definition of a marriage varies according to different cultures, but it is principally an institution in which interpersonal relationships, usually intimate and sexual, are acknowledged. In some cultures, marriage is recommended or considered to be compulsory before pursuing any sexual activity. When defined broadly, a marriage is considered a cultural universal.

This thesis focuses on the comparison of the legal standards during the period 1811 – 1964 in the Czech lands. The work consists of three parts. The first part is theoretical and comprises the definition of marriage. It also introduces and further discusses the fundamental features of a marriage, its historical development and the typology of a marriage. The second part contains case studies of legal standards during the period 1811 - 1964. In the case studies I examine the Czech history and the basic values of the matrimonial law. Afterwards the results of this analysis are summarized and compared in the conclusion, the third part of the thesis.

Key Words: comparison, matrimonial law, Czech history, 1811 – 1964.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

císařský patent č. 946/1811 Sb. zák. soud. Obecný zákoník občanský

císařský patent ze dne 5. listopadu 1855 č. 195 ř. z. kterým se vyhláší uřmluva (konkordát) uzavřená mezi Svatou Stolicí a Rakouským císařstvím r. 1855 (čl.II.)

zákou č. 47 ze dne 25. Května 1868 jímžto se obnovují nařizení druhé kapitoly obecného zákonníka občanského o manželském právě katolickém, přidává se moc soudní u věcech manželských katolíků se týkajících k soudům světským a ustanovuje se, kdy se může sňatek manželský předsevzeti před úřady světskými

zákou č. 49 ze dne 25. května 1868 jímžto se pořádají poměry mezináboženské občanů státních v příčinách v něm jmenovaných

zákou č. 51 ze dne 9. dubna 1870 o manželstvích osob takových, které nenáleží k žádné církvi neb společnosti náboženské zákonem uznané, a o vedení rejstříku narozených, oddaných a zemřelých v příčině těchto osob

zákou Národního výboru československého ze dne 28. října 1918 o zřizení samostatného československého státu, vyhlášený plakáty a v novinách 29. října 1918

zákou č. 320/1919 Sb. Národního shromáždění, kterým se míní ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství

ústavní zákou č. 150 ze dne 9. května 1948 *ÚSTAVA ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY*

zákou č. 265 ze dne 7. prosince 1949 o právu rodinném

zákou č. 266/1949 Sb. ze dne 7. prosince 1949 o zatímních změnách v některých občanských věcech právních

zákou č. 268/1949 ze dne 7. prosince 1949 o matrikách

zákou č. 59 ze dne 29. října 1952 o uzavírání manželství s cizinci

zákonné opatření předsednictva Národního shromáždění č. 61 ze dne 15. prosince 1955 o změně předpisů o rozvodu

zákou č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině

zákou č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Seznam literatury

- ADAMOVIČ, K., SOUKUP, L. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004, 357s. ISBN 80-86898-04-0.
- BATROŠOVÁ, S., *Institucionalizace alternativních forem soužití v Evropě*. (Diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita, 2008, 63s.
- ČEŠKA, Z. a kol. *Československé rodinné právo*. Praha: Panorama, 1985, 307s.
- DVOŘÁK J., MALÝ, K. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Česká republika: Wolters Kluwer, 2011, 687s. ISBN 978-80-7357-753-7.
- GLOS, J. *Rodinné právo*. 1. vyd., Praha: Orbis, 1965, 300s.
- HOLUB, M. *Zákon o rodině a předpisy související*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1977, 461s.
- HRDINA, A. *Kanonické právo. Dějiny pramenů, teorie, platné právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, 367s. ISBN 978-80-7380-152-6.
- JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V., RUNDOVÁ, A., *Mezníky českých právních dějin*. 3 vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 215s. ISBN 978-80-7380-251-6.
- KADLECOVÁ, M., SCHELLE, K., VESELÁ, R., VLČEK, E. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, 279. ISBN 978-80-7380-041-3.
- KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, 281s.
- KNOLL, V., SMRŽOVÁ, P., ZBORNÍKOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1. vyd. Dobrá Voda: vydavatel Aleš Čeněk, 2002, 156s. ISBN 80-86473-11-2.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. 3. vydání, Praha: Orbis, 1954, 567s.
- MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995, 269s. ISBN 80-85903-01-6.
- MALÝ, K., A KOL. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přepracované vyd. Praha: Linde a. s., 2005, 673s. str. 289
- MALÝ, K., SIVÁK, F., *Dějiny státu a práva v ČESKOSLOVENSKU do r. 1918*. Praha: Panorama, 1988, 547s.
- MALÝ, K., SIVÁK, F. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*. Praha: H&H, 1993, 533s. ISBN 80-85467-61-5.
- MAREČKOVÁ, M. *České právní a ústavní dějiny*. 1.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 449s. ISBN 80-244-1502-X.

MIKŠ, P. *K některým otázkám regulace společenských vztahů*. (Diplomová práce). Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2008, 60s.

RADVANOVÁ, S. *O rodině, manželství a děti*. Praha: Panorama, 1978, 167s.

RADVANOVÁ, S. *Manželství a rodina v ČSSR*. Praha: Orbis, 1964, 147. str. 80 - 86

SCHELLEOVÁ, I., SCHELLE, K. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. Brno: Vydává Masarykova univerzita v Brně – právnická fakulta v nakladatelství Doplněk, 594s. ISBN 80-210-0597-1.

SCHILLER, M. *Zákon o rodině. Komentář*. 1.vyd. Praha: Orbis. 1970. 441s.

VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 281s. ISBN 80-86432-83-9.

VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, 694s. ISBN 978-80-7380-257-8.

VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J., a kol. *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. 1.díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012. 615s. ISBN 978-80-210-6006-7.

Časopisecká literatura:

DRESSLER, A., *K ideovým zásadám nového občanského práva*. Právník, 1949, roč. 88.

Internetové zdroje:

Metodologie vědy, vědecké metody a metodika práce. (15.2.2014). In: KNIHY.CPRESS.CZ [online] . Dostupné na: knihy.cpress.cz/?p=actions&action=download/file&value=files.

Zákon Sudnyj ljudem - Originální znění. (5.2.2014). In: SLAVORUM [online] . Dostupné na: www.slavorum.com/forum/index.php?topic=2424.0.

1039: Dekreta knížete Břetislava I. – originální znění. (5.2.2014). In: PORTÁL UNIVERZITY HRADEC KRÁLOVÉ [online] . Dostupné na: www.uhk.cz/cs-cz/fakulty-a-pracoviste/filozoficka-fakulta/katedry-a-ustavy/historicky-ustav/eDokumenty/.

VESELÁ R. *Vznik Československé republiky a novelizace rodinného práva*. (11.3.2014). In: PORTÁL MASYRYKOVY UNIVERZITY PRÁVNICKÉ

FAKULTY [online] . Dostupné na:
www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/historie/vesela.pdf

VESELÁ R. *Rodinné právo v době protektorátu*. Brno: Masarykova Univerzita, 2010. (28.2.2014) In: PORTÁL MASYRYKOVY UNIVERZITY PRÁVNICKÉ FAKULTY [online] . Dostupné na:
[www.law.muni.cz/sbornik/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Vesela_Renata_\(4462\).pdf](http://www.law.muni.cz/sbornik/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Vesela_Renata_(4462).pdf), 28. 2. 2014.

ASPI Wolters Kluwer ČR [právní informační systém] .

Sbírka zákonů a mezinárodních smluv – Ministerstvo vnitra České republiky. In: PORTÁL MINISTERSTVA VNITRA [online] . Dostupné na:
aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/.

Právní předpisy 1918 – 1855. In: PORTÁL SPOLEČNOSTI PRO CÍRKEVNÍ PRÁVO [online] . Dostupné na: spsp.prf.cuni.cz

Internetové zdroje cizojazyčné:

BIERKAN, A. T. – SHERMAN, CH. P. – STOCQUART, E., *Manželství v římském právu*. (20.2.2014). In: JSTORE [online] . Dostupné na:
www.jstor.org/stable/785389.